

עלי זית': הפשיטה בחופי הכינרת בליל 12 בדצמבר 1955

מרדכי בר־און

הקדמה

כשנת 1955 החלפתי את סא"ל נתנאל לורך כתפקידו כראש ענף היסטוריה במטכ"ל.¹ עיקר עיסוקנו היה בהשלמת המחקרים הנרחבים על קורות מלחמת העצמאות שיוזם לורך ושטרם הושלמו. וואלם, לנוכח ריבוי פעולות התגמול שיוזם צה"ל במהלך אותה שנה התחלנו לחקור גם את אירועי 'הביטחון השוטף'. לקראת כל פעילות מבצעית חשובה נשלח אחר מקציני הענף (על־פירוב היה זה רס"ן משה אילן) למפקדת הגדוד; אותו קצין נכח במפקדה בשעה שזו ניהלה את הפעולה, ולאחריה השתתף בתחקירי הקרב שערכו המפקדים ואף גבה בעצמו עדויות מפי מפקדים וחיללים שהשתתפו בו. כשוכו למטה היה הקצין מסכם את סיפור המעשה בחיבור, אשר כלל גם את הלקחים שהפיקו מבצעי הפעולה עצמם. חיבור זה הודפס והופץ כחומר 'סודי' בכל צמרת צה"ל. הכוונה היתה להפיץ בין המפקדים הן את לקחי הפעולות והן את 'רוח הלחימה' שפיעמה בקרב היחידות שביצעו אותן.²

ב־10 בדצמבר 1955 הורה לי אל"מ דוד אלעזר (דרו), שהיה מפקדי הישיר כראש מחלקת תורת הלחימה, ללוות את הצנחנים למבצע גדול שעמד להתבצע על חופיה הצפון־מזרחיים של הכינרת. פעולה זו עמדה להיות הפעולה המורכבת ביותר של צה"ל מאז מלחמת העצמאות, ולכן החלטתי לתחקר אותה בעצמי. ב־11 בדצמבר לפנות ערב הגעתי עם דרו אל מפקדת הכוחות, שכבר רוכזה במעגן הסירות ליד מוצא הירדן מן

1. לימים התרחבה פעילות הענף וכיום היא נעשית במסגרת של 'מחלקה', באחת ממחלקות אגף ההדרכה בצה"ל. על תולדות הענף ראה: מ' בר־און, 'מה אירע בשורות הקרב של תש"ח: ראשיתו של ענף היסטוריה במטה הכללי של צה"ל', עומד להתפרסם בספר היובל לכבודו של פרוץ' יהושע בן־אריה. וראה גם: נ' לורך, היום יפנה: שבעים שנתי הראשונות ומשהו על שקדם להן, תל־אביב 1997, עמ' 162-204.
2. כידוע, את רוב המבצעים כאותם ימים ביצע גדוד הצנחנים 890 בפיקודו של סא"ל אריק שרון. החוכרות שפורסמו סיכמו את המבצעים הבאים: מבצע 'חץ שחור' - מבצע עזה מסוף פברואר 1955; מבצע אלקיים - ההתקפה על משטרת חאן־יונס מסוף אוגוסט 1955; מבצע 'הר־נעש' - ההתקפה על מוצבי הסבחה כראשית נובמבר. האחראי לתחקור ולכתיבה של כל החוכרות הללו היה רס"ן משה אילן.

הכינרת, ויחד עלינו על הנג"ר³ שעמדה להוכיל את אחת הפלוגות ליעדה ולשמש בסיס למפקדת המבצע. במהלך המבצע כולו שהיתי ליד מפקד המבצע, עקבתי אחר רשת הקשר ורשמתי פרטים על מהלך הקרב. למחרת וכימים שלאחר מכן השתתפתי ככל התחקירים שנערכו ביחידות השונות ואף ראייתי מפקדים וחילים במטרה לברר פרטים שלא בודרו במסגרות הכלליות. את החומר כולו ערכתי בדוח מפורט. בראשית ינואר 1956, ימים מעטים לאחר שסיימתי את כתיבת הדוח-התחקיר, נקראתי לשמש ראש לשכתו של הרמטכ"ל משה דיין, ואיני יודע מאיזו סיבה נמנעו יורשי בענף מלהפיץ את הדוח כפי שנהגנו עד אז. התחקיר נשלח לעיונו של מפקד הפעולה, אך יתר עותקיו נותרו ספונים בארכיון.⁴

כשעתו התעניינתי בראש ובראשונה בהיבטים הטקטיים והאופרטיביים של הקרב. לא חקרתי ואף לא היתה לי גישה למקורות שיאפשרו לי לחקור את המניעים ואת הנסיבות שהביאו להחלטה לתקוף את הצבא הסורי באותו זמן. שנים רבות לאחר מכן, במסגרת עבודת דוקטור בנושא מדיניות הביטחון והחוץ של ישראל באותן שנים, הודמן לי לבדוק גם את ההיבטים האסטרטגיים והמדיניים של אותם אירועים ואת תוצאותיהם הציבוריות.⁵ אף שעיקר סיפור הקרב עצמו כבר סופר במקומות שונים,⁶ נראה שמן הדין לשוב ולשחזר את אותה עלילה מרתקת על כל היבטיה ולתאר באופן מלא את מהלך העניינים, זאת בהסתמך על אותו תחקיר מפורט ואותנטי שזכיתי לערוך בשעת המעשה ועל התיעוד המחקרי של החומר שהצטבר עד כה.

מי מריבה - מחלוקות בגבול הצפון

בתום מלחמת העצמאות, משנרמו התותחים, נמצאו גייסות סוריים בכמה נקודות גם מעברו המערבי של הגבול הכין-לאומי. כאשר ניגשו נציגי ישראל ונציגי סוריה לדון בהסכם שביתת-נשק, הציבה ישראל תנאי נוקשה: על סוריה לפנות את כל השטחים הללו ולהעמיד לרשות ישראל את מלוא השטח שתוחם כגבול הכין-לאומי של המנדט הבריטי על פלסטין (א"י). סירובם של הסורים להיענות לתביעה של ישראל הביא את שיחות שביתת-הנשק, שהחלו בראשית אפריל 1949, לקיפאון שנמשך שבועות רבים.⁷

3. נג"ד - נחתת נושאת רגלים. חיל הים התאים שתי ספינות למטרה זו והשיק אותן ככינרת לשם הגנה על הדייגים. הנג"רים פטרלו דרך קבע לאורך חופי הימה.
4. ניתן לעיין בדוח בארכיון צה"ל, תיק 180/57/629 (להלן: תחקיר 'עלי זית').
5. ראה: מ' בר-און, 'שערי עזה: מדיניות הבטחון והחוץ של מדינת ישראל, 1955-1957', תל-אביב 1992, פרק חמישי, עמ' 76-98.
6. ראה למשל: א' מילשטיין, 'מלחמות הצנתנים, תל-אביב 1968, עמ' 61-67.
7. על מהלך המשא-ומתן עם הסורים ראה: א' שלו, 'שיתוף-פעולה בצל עימות: משטר שביתת הנשק ישראל-סוריה 1949-1955', תל-אביב 1989, פרק ב, עמ' 40-47. תעודות רבות הקשורות במשא-ומתן הזה מצויות גם בתוך: ימימה רוזנטל, 'תעודות למדיניות החוץ של מדינת ישראל, ג, שיחות שביתת הנשק עם מדינות ערב (דצמבר 1948-יולי 1949)', ירושלים תשמ"ג, עמ' 507-678 ולהלן: תעודות למדיניות החוץ.

רק בראשית יוני הועלה הרעיון שלמעשה אפשר את נסיגת הסורים: כינון אזורים מפורזים בשטח שבין קווי ההפוגה לבין הגבול הבין-לאומי.⁸ בסופו של דבר הוסכם על נסיגת כל הכוחות מאזורים אלה, אך שאלת הריבונות והסמכויות האזרחיות באזור הושארה פתוחה והובילה לסכסוך מתמשך לאורך הגבול הישראלי-סורי במשך כעשרים שנה.⁹

בשנת 1955 היו רוב האזורים המפורזים שבגזרת הכינרת נתונים לשליטתו המעשית של צה"ל.¹⁰ ואף-על-פי-כן, בשל טיבו של קו הגבול הבין-לאומי, היה המצב על גדות האגם בעייתי. בשנת 1923 - בהמשך להסכמי סייקס-פיקו משנת 1916, על-פי ההסכם הבריטי-צרפתי משנת 1920 (הסכם סן-רמו) ולאחר כמה שינויים ותיקונים נוספים - סומן לבסוף הגבול בין המנדט הבריטי על ארץ-ישראל לבין המנדט הצרפתי על סוריה לאורך קו העובר עשרה מטרים מזרחית לגדת המים.¹¹ בקו זה הכירו כל הצדדים, לרבות חבר הלאומים, כקו הגבול הבין-לאומי.¹² מלכתחילה נקבע הסדר זה במטרה להשאיר את הכינרת כולה בידי השלטון הבריטי, בצד הפלסטיני של הגבול. בימי ועידת השלום שלאחר תום מלחמת העולם הראשונה הסביר ראש ממשלת בריטניה לויד ג'ורג' לראש ממשלת צרפת קלמנסו כי בלא שליטה על מי הירדן 'יוכל כל אדם שבצפון להוריד את ארץ-ישראל לדרגה של מדבר-שממה'.¹³ ואולם, קשה היה לאכוף הסדר זה בשטח; זאת משום שלא ניתן היה לקבוע שליטה מעשית על רצועה ברוחב של עשרה מטרים וגם לא למנוע מן האזרחים הסורים גישה

8. את ההצעה העלה לראשונה המתווך מטעם האו"ם ראלף באנץ'. ראה תזכירו של פ' מוהן, נציגו של באנץ', אל שר החוץ משה שרת מיום 8 ביוני 1949, תעודות למריניות החוץ, ג, מסמך מס' 329, עמ' 598-600.
9. אריה שלו סבור כי ראלף באנץ' השאיר את שאלת הריבונות מעורפלת בכוונה תחילה, ומאחר שההסכם נחשב להסדר זמני בלבד וישראל היתה להוטה לראות בעויבתם של הכוחות הסוריים, היא לא התעקשה להבהיר נקודה זו. ראה: שלו, שיתוף פעולה בצל עימות, עמ' 68. ראה גם עדותו של משה דיין, שכאותם ימים עסק בכעיות שכיתת-הנשק, בתוך: מ' דיין, אבני דרך: אוטוביוגרפיה, ירושלים 1976, עמ' 86.
10. ראה תרשים האזורים המפורזים כנספח א. מרוכז כמה שנקרא 'האזור המפורז הדרומי', שהשתרע לאורך הגדה הדרום-מזרחית של הכינרת - מן הכפר נוקייב, מצפון לעין-גב, ועד המרחצאות החמים באל-חמה. לאחר דיונים ממושכים ונסיגות לקבוע עובדות בשטח התייצב המצב כדלקמן: הכפר נוקייב, אזור הכפר תאופיק על מורדות הגולן ואזור אל-חמה היו בשליטת הסורים, ואילו רצועת החוף המשתרעת מעין-גב ועד צמח נותרה מעשית בשליטת ישראל.
11. ראה: ג' ביגר, 'התיחום הפוליטי של אזור רמת הגולן בתקופת המנדט', בתוך: א' רגני ומ' ענבר (עורכים), ארץ הגולן והחרמון, ב, תל-אביב 1993, עמ' 577-588.
12. לפרטים על הסכם סייקס-פיקו ראה: H. W. Temperley, *A History of the Peace Conference of Paris, London 1937*, pp.13-17. לפרטים על הסכם סן-רמו ראה: Y. Nevakivi, *Britain, France and the Arab Middle East, 1914-1920*, London 1969, pp. 248-269. לעניין קביעתו הסופית של הגבול הבין-לאומי ראה: N. Bar-Yaacov, *The Israel-Syrian Series*, 24, 1924. לפרטים על מכלול עניינים זה ראה: *Armistice: Problems of Implementation 1949-1966*, Jerusalem 1968.
13. המשפט מצוטט בתוך: א' אכן, פרקי חיים, א, תל-אביב 1978, עמ' 186.

אל המים, אם לצורכי שאיבה ואם לצורכי דיג. כמו כן לא ניתן היה למנוע מן החיילים הסורים להקים את ביצוריהם ממש עד קו המים ולשלוט באש על רצועת המים הסמוכה לעמדותיהם.¹⁴ רגישותו של העניין גברה במיוחד לנוכח הצעתו של מי שהיה במשך פרק זמן קצר שליט סוריה, הקולונל חוסני זעים. בעיצומו של המשא-ומתן על הסכמי שביתת-הנשק הציע זעים כמפתיע לכוון שלום עם ישראל, ואף להושיב בתחומי סוריה מאות אלפי פליטים פלסטינים, בתנאי שישראל תסכים לשנות את הגבול הכין-לאומי ולקבוע את קו הגבול במרכז האגם.¹⁵ רעיון זה נגנו עד מהרה, משום שישראל סירבה אפילו לדרון בו, ומשום שחוסני זעים נרצח זמן קצר לאחר מכן. ואולם, בתודעת הישראלים המשיך הרעיון להיתפס כאיום על מאגר המים הגדול היחיד שהיה ברשות ישראל.

בשנה הראשונה שלאחר חתימת הסכם שביתת-הנשק התנהלו הדברים על מי מנחות, למרות התפוכות הרבות שהתחוללו בשלטון בדמשק.¹⁶ מחלוקות בין הצדדים בדבר מעמד השטחים המפורזים נתגלעו כבר מן ההתחלה, אך במקביל למאמצי של ישראל לקבוע עובדות בשטח באמצעות רכישת קרקעות, הרחבת שליטתם של יישובים יהודיים על האדמות והקמתם של יישובים חדשים נמשכו המגעים הדיפלומטיים והצדדים נמנעו מלעורר משברים.¹⁷ בהכעת השתדלה ישראל לממש את ריבונותה גם בכינרת בעודדה דיג באזור הסמוך לקטע שהיה בשליטת הסורים - קטע שהיה גם משופע בדגה. הסורים, מצדם, מנעו מן הדייגים הישראלים לרדת אל החוף באותה גזרה ולא מיחו בידי הכפריים הערבים שיצאו לדוג בלא שקיבלו את אישורם של השלטונות בטבריה, בניגוד לדרישה שהציבו הישראלים מתוקף ריבונותם על מלוא שטח האגם.

באוקטובר 1950 נעשה ניסיון לגבש הסכם בדבר ההסדרים על הכינרת באמצעות ועדת שביתת-הנשק. בהסכמת הנציג הסורי הציע יושב-ראש הוועדה מטעם האו"ם שכוחות ישראליים לא יורשו לנחות על רצועת עשרת המטרים אך דייגים ישראלים יורשו לרדת אל החוף לצורכי עבודתם, בתנאי שלא יהיו חמושים. הסורים התחייבו למנוע דיג בלתי מורשה, אך התנו זאת, בין היתר, בכך שישראל לא תקרב את סירות המשמר המשטריות למרחק של פחות מ-250 מטרים מן הגדה. ואולם, לאור טענתה

14. כראשית שנות החמישים שררה גם מחלוקת כאשר למיקומו המדויק של הגבול, משום שהגדרה הרשמית היתה 'עשרה מטרים מגרת האגם'. הסורים לא הסכימו לתפיסה שהגבול יהיה נייד ויקבע מדי פעם בפעם לפי גובה פני המים. כמו כן התנגדו לקבוע את הקו עשרה מטרים מורחית לפני המים בהיותם בגובה המרכי. לפרטים נוספים ראה: שלו, שיתוף-פעולה בצל עימות, עמ' 281-284.

15. על פרשת הצעותיו של חוסני זעים ראה: א' רבינוביץ', השלום שחמק: יחסי ישראל-ערב 1949-1952, ירושלים 1991; A. Shlaim, 'Husni Zaim and the Plan to Resettle Palestinian Refugees in Syria', *Middle East Focus*, 9, 2 (Fall 1986), pp. 26-31.

16. על ההתרחשויות בדמשק באותם ימים ראה: פ' סיל, סוריה - מאבק אל הצמרת, תל-אביב 1968, פרקים 7-10, עמ' 74-118.

17. על פעילותה של ישראל באזורים המפורזים באותה תקופה ראה: שלו, שיתוף-פעולה בצל עימות, פרק ח, עמ' 109-112.

העקרונית לריבונות בלתי מסויגת על האגם התנגדה ישראל לפשרות שהוצעו, והשאלות נותרו פתוחות.¹⁸

בראשית שנת 1951 גברה המתיחות לאורך הגבול הסורי בעקבות עבודות שביצעה ישראל באזור המפורז המרכזי במסגרת המפעל לייבוש החולה, ובשל רצונה לממש את ריבונותה בכל מקום שבו יכלה לעשות זאת. ישראל גם העבירה ערכים שישבו באזור המפורז ליד איילת-השחר לעומק שטחה, ואילו ערכים שישבו בשני כפרים ליד הכינרת, מדרום לעין-גב, סולקו אל תוך שטחה של סוריה. עד מהרה פרצו גם מעשי אלימות. ב-4 באפריל 1951 הושמד סיוור שנשלח לאל-חמה במטרה לממש שם את הריבונות הישראלית, שעד כה היתה פורמלית בלבד, וישראל הגיכה בהפצצה אווירית של עמדות סוריות באותו אזור.¹⁹ כחודש לאחר מכן פרצו קרבות עזים באזור תל אל-מוטילה על רקע נסיונם של הסורים להציב לוחמים סדירים למחצה בתוך תחומי האזור המפורז, על הגבעות המשקיפות על שפך הירדן לכינרת מכיוון מערב.²⁰ וכך מסכם את אירועי התקופה אריה שלו: 'האזור המפורז הפך להיות מחולק, למעשה, בין סוריה וישראל. אך הסורים ניסו להפגין נוכחות בכנרת על ידי דיג נרחב, הגם שהאגם היה שטח בלתי מפורז והיה נתון לריבונות ישראלית מלאה'.²¹

בשנת 1952 וכמחצית הראשונה של שנת 1953 חלה רגיעה מסוימת במצב בזכות אותה חלוקה למעשה שהשתררה בשטח. ואולם, סוריה התמידה בשאיפתה לחלק את האזורים המפורזים גם להלכה. בין 9 באוקטובר 1952 ל-27 במאי 1953 נערכו עשר פגישות חשאיות בין קצינים בכירים ונציגי משרדי החוץ משני הצדדים במטרה ליישב את העניינים שבמחלוקת.²² בתחילה קיוו הישראלים שניתן יהיה לנצל את השיחות גם לדיונים על הסכם שלום או למצער על הסכם אי-התקפה, אך הסורים התעקשו לדון אך ורק בשניוניים במסגרת המצומצמת של הסכמי שביתת-הנשק. לנוכח הסיכוי להגיע להסכם על חלוקת האזורים המפורזים - שטחים שהיו סלע מחלוקת עיקרי בין הצדדים בשנים הקודמות - ניאותה ישראל להמשיך בדיונים גם במסגרת המצומצמת. דא עקא

18. שלו רואה בסירוב הישראלי לאשר את הצעות הפשרה משגה. ראה שם, עמ' 284.
19. על הפעלת חיל האוויר בתקרית אל-חמה ראה: י' שטייגמן, מעצמות לקרש: חיל-האוויר בשנים 1949-1956, תל-אביב 1990, עמ' 40-41.
20. לחיבור מפורט של האירועים ראה: שלו, שיתוף-פעולה בצל עימות, עמ' 166-177. לחיבור מפורט ראה גם: ב' מוריס, מלחמות הגבול של ישראל 1949-1956, תל-אביב 1996 עמ' 391-392. מוריס מסתמך על דוחות של שתי ועדות חקירה שהקים צה"ל לחקירת אירועי תל אל-מוטילה - האחת בראשותו של רס"ן יצחק הלפרין והשנייה בראשותו של סא"ל דוד כרמון. מסמכים אלה מצויים בארכיון צה"ל, תיק 89/53/137.
21. שלו, שיתוף-פעולה בצל עימות, עמ' 174.
22. הסיפור על כל פרטיו מסופר אצל שלו, שם, פרק יז, עמ' 215-253. תעודות שונות הנוגעות לפרשה זו מצויות גם בתוך תעודות למדיניות החוץ, ז, 1952, תעודה מס' 245, עמ' 369-373; תעודה מס' 384, עמ' 557-563; תעודה מס' 424, עמ' 612-615; וכן בתוך תעודות למדיניות החוץ, ח, 1953, תעודה מס' 19, עמ' 32-35; תעודה מס' 23, עמ' 41-45; תעודה מס' 30, עמ' 55-60; תעודה מס' 49, עמ' 86-92; תעודה מס' 124, עמ' 214-215; תעודה מס' 190, עמ' 321-322.

שהסורים תבעו כי הגבול 'יעבור באמצע הכינרת ואגם החולה ונהר הירדן',²³ וגם כשהועלו הצעות מתונות יותר במהלך הדיונים המשיכו להתעקש על חלוקת השטח בדרך שתשאיר בידם לפחות גישה מלאה וחופשית אל המים. כך, למשל, תבעו הסורים את ביטולה של רצועת עשרת המטרים בכינרת; עצם העובדה שהנציג הסורי היה מוכן להגיע לידי הסכם 'שיעניק לדייגים הישראלים רשות שימוש בחוף הזה למטרות דיג' רמזה על תביעות הסורים לריבונות גם על רצועת המים הסמוכה לחופם.²⁴ ואולם, הנחיות ממשלת ישראל לנציגיה היו 'למנוע כל גישה סורית לקו המים'.²⁵ הבעיה לא היתה כרוכה בשאלת הקרקע אלא בשאלה החשובה הרבה יותר של השליטה על מקורות המים החיוניים לכל פיתוח כלכלי של ישראל בעתיד.

בסוף מאי 1953, על רקע הבהרתה של ישראל כי היא נחושה בדעתה לממש את תוכניתה לניצול חלק ניכר של מי הירדן להשקיית אזורים בדרום הארץ, הופסקו השיחות. פחות משלושה חודשים לאחר מכן הורתה ממשלת ישראל להתחיל בעבודות להערכת מי הירדן מדרום לגשר בנות יעקב אל תעלה שתשמש להפקת אנרגיה חשמלית ותוביל את המים אל רשת המים הארצית של ישראל.²⁶ העבודות החלו ב-2 בספטמבר, אך לנוכח התנגדותם הנמרצת של הסורים הורה ראש מטה משקיפי האו"ם, הגנרל הרני וואגן בניקה, על השעיית העבודות. בסוף אוקטובר, לאחר התמקחויות ממושכות, הועבר העניין לדיון במועצת הביטחון. ב-28 בספטמבר הופסקו העבודות זמנית על-פי דרישת המועצה אך לא חודשו, משום שבירת המועצות הטילה וטו על נסיגתה של המועצה לנסח הצעה שתאפשר את המשך הפיתוח. נסיגות שונים של מזכירות האו"ם ושל הממשל האמריקני להביא את הצדדים לידי פשרה שתאפשר את חידוש העבודות עלו בתוהו, לנוכח ההתנגדות הנחרצת שהביעו שלטונות דמשק. פרשה זו חרפה במידה ניכרת את תחושות המרירות שרווחו בישראל בגין העמדות הסוריות, אשר הלכו והקשיחו.

בסוף שנת 1953 הקשיחו הסורים גם את עמדתם בכל הנוגע לכינרת: הם החלו משלחים סירות לדוג בחופשיות בחלקו הצפון-מזרחי של האגם, ואף פתחו באש מעמדותיהם שעל הגדה לעבר סירות הדיג וסירות המשמר הישראליות כל אימת שאלה העזו להתקרב לחוף. בראשית 1954 החלה ישראל להגיב על מעשים אלה בחומרה גוברת והולכת. סירות המשטרה החשופות הומרו בסירות נחיתה משוריניות שתופעלו בידי חיל הים, ועליהן הוצבו גם תותחי נ"ט. בעיני ישראל היה המאבק נטוש על עניין עקרוני ביותר - הבעלות על מי הימה כולה. אבא אבן, שכינה באותן שנים כשגריר

23. דברים שאמר השליט הסורי אריב שיסכלי לשגריר ארצות-הכרית בדמשק. ראה: FRUS 1952-1954, IX, Doc. 509, pp. 1042-1044

24. שלו, שיתוף-פעולה בצל עימות, עמ' 222.

25. ההנחיות שנמסרו למשלחת הישראלית לקראת הפגישה החשאית השנייה, שהתקיימה ב-15 בינואר 1953, מצוטטות שם, עמ' 224. וראה גם תעודות למדיניות החוץ, ח, 1953, תעודה מס' 19, עמ' 32.

26. על התוכניות לניצול מי הירדן ראה: ש' בלאס, מי מריבה ומעש, תל-אביב 1973, פרק ו, עמ' 181-219.

ישראל בושינגטון ובאו"ם, כתב בזכרונותיו: 'עמלנו קשה למען עשרת המטרים הללו ובחוף הצפוני-מזרחי של הכינרת, מ"ב; לא לשמם אלא משום שהם יצרו מצב משפטי בו אין חוף הכינרת גובל בשום מקום עם טריטוריה סורית. כך לא יכלה סוריה לטעון בדיון שהיא מדינת-חוף כמה שנוגע לים-כינרת'.²⁷ וכך הגדיר אגף המבצעים של צה"ל את המצב בפקודת מבצע שהוציא בנושא הפעילות באגם: 'מגמת המטכ"ל היא להגיב באופן תוקפני על כל מקרה של פגיעה בדיג הישראלי בכנרת על מנת להדגיש את זכותנו על כל מרחב האגם'.²⁸

במהלך שנת 1955 נמשכה המתיחות באזור הכינרת, ומדי פעם בפעם התנהלו גם חילופי יריות, שבמהלכם ניצלו הסורים את עמדותיהם המבוצרות על גדת המים ואילו ישראל ניצלה את יתרונה הטופוגרפי באזור המוגבה של אלמגור, בפניה הצפון-מערבית של הכינרת. באמצעות אש שנורתה מעמדותיו באזור זה ניסה צה"ל למנוע דיג סורי בכינרת ולהשיב אש למקורות הירי הסוריים, שניסו לפגוע בדייגים הישראליים ובסירות המשמר. הגנרל ברנס, ראש מטה משקיפי האו"ם, מספר בזכרונותיו שבמהלך שנת 1955 הגישו נציגי ישראל בוועדת שביתת-הנשק הסורית-מצרית עשרים ושתיים תלונות בקשר לירי על דייגים ישראלים בכינרת, אך מעולם לא דרשו זימון רחוף של הוועדה.²⁹

שני אירועים נוספים שהתרחשו בתחילת שנות החמישים הקרירו גם הם את השמים כפאתי הצפון. ב-8 בדצמבר 1954 נשלחה חוליה של חמישה חיילים ישראלים לעומק הגולן כדי לטפל במכשיר האזנה טלפוני שהותקן שם. החוליה נתפסה ונחקרה תוך כרי עינויים קשים. בראשית ינואר 1955 התאבר ככלא הסורי אורי אילן, אחד מחברי החוליה, ומותו עורר גל של כאב וועם בישראל.³⁰ ב-22 באוקטובר 1955, ככוונה להחיש את החזרת השבויים, ביצע גדוד הצנחנים את מבצע 'חטיפה'. מוצב סורי הותקף במטרה לגרות תגבורות סוריות לחוש לאזור, ושלוש חסימות הונחו בעומק הגולן. המוצב נמצא ריק, אך בשתיים משלוש החסימות הצליחו הצנחנים לקחת בשבי קצין סורי וארבעה חיילים. במהלך הפעולה נהרגו קצין ושבעה חיילים סורים. המשא-ומתן לשחרור החטופים משני הצדדים נמשך זמן רב והעיב עוד יותר על יחסי ישראל וסוריה. נוסף על כל אלה, במסגרת המאבק על ההגמוניה בעולם הערבי ובעקבות העלייה התלולה ביוקרתו של גמאל עבדול נאצר לאחר פרסום עסקת הנשק הצ'כית-מצרית

27. אכן, פרקי חיים, עמ' 186.

28. 'פקודת מבצע "סעריה 1" / מצויה בארכיון המדינה ומצוטטת אצל שלו, שיתוף-פעולה בצל עימות, עמ' 285. הסורים טענו שהסירות הישראליות החמושות הן 'כוח ימי', והרמטכ"ל משה דיין הסכים להתפשר בהסרת התותחים ובהלחמת ולתות הנחיתה.

29. E. L. M. Burns, *Between Arab and Israeli*, London 1962, p. 148.

30. על פרשת אורי אילן וחטיפת הסורים ראה: מ' שרת, יומן אישי, ג, תל-אביב 1978, עמ' 648-652, רישום מיום 13.1.55, ועמ' 657, רישום מיום 16.1.55. וראה גם דיין, אבני דרך, עמ' 135-136. על מבצע חטיפת החיילים הסורים ראה: א' מילשטיין, ההיסטוריה של הצנחנים, א, תל-אביב 1985, עמ' 360-361. לפרטים נוספים על מבצע 'חטיפה' ראה גם: הפעילות המבצעית של צה"ל 56-1955, חוברת מס' 2, הוצאת ענף היסטוריה במטכ"ל 1957, עמ' 19-22.

בספטמבר 1955, חתמה סוריה ב־25 באוקטובר על ברית הגנה הרדית עם מצרים.³¹ ב־26 באוקטובר, כחלק מהפגנת הסולידריות הצבאית החדשה בין מצרים לסוריה וכתגובה לחטיפת החיילים הסורים כאותם ימים עצמם, תקף כוח מצרי את המשמר הישראלי הקטן בבארותיים, בקצהו הדרומי של האזור המפורז בניצנה. במתקפה נהרג חייל ישראלי ושניים נלקחו בשבי.³² אירוע זה הצביע על קשר אפשרי בין פעולות צה"ל בגזרה הסורית לבין תגובות המצרים בגזרה הדרומית.

מדיניות הדרדר - עוד ניסיון אחד

אף שהבעיות על הכינרת ובגבול הסורי בכללותו לא באו על פתרון, ואף שהמתחיות - שגאתה מאז שנת 1954 - לא שככה, קשה לקבוע כי הסיבה המידית ליוזמה הכלתית צפויה והדרמטית שנקט צה"ל נגד הצבא הסורי בדצמבר 1955 היתה נעוצה אך ורק ביחסים הבילטרליים בין שתי המדינות. ברוח התחקיר על הפעולה כתוב במפורש: 'לפעולה לא קדמה התגרות ספציפית מצד הסורים והיא באה להגיב על מצב כללי שהשתרר מזה זמן רב'.³³ ראגות הביטחון של ישראל בסתיו 1955 התמקדו בגבולה הדרומי. החל בסתיו 1954 חלה החרפה באירועי הביטחון השוטף בגבול רצועת עזה,³⁴ ולאחר פשיטת צה"ל על מחנה הצבא המצרי מצפון לעזה (מכצע 'חץ שחור') הוחמר המצב כפל מונים.³⁵ זה זמן רב הדאיגה את המטה הכללי של צה"ל נוכחותו של הצבא המצרי בקרבת מרכזי האוכלוסייה של ישראל, ואגף התכנון המליץ לנצל הזדמנות נאותה כדי להשתלט על פתחת רפיח ולהרחיק את הצבא המצרי הלאה מערבה.³⁶ פרסום עסקת הנשק הצ'כית-מצרית ב־27 בספטמבר 1955 הכניס בישראל תזזית של חרדה ותחושת דחיפות. בן-גוריון, שחזר לכס ראש הממשלה ב־2 בנובמבר, פסל הצעות שונות שהועלו בעניין פתיחה במלחמת מנע. הוא חשש מפני התערבות המעצמות נגד ישראל, אך אישר לרמטכ"ל משה דיין למצות עם המצרים את הדין בכל העניינים שבהם שרדה מחלוקת בינם לבין ישראל. הכוונה היתה לגרור את המצרים להגיב על פעולות ישראל ובכך להביאם להסלמת האלימות ו'לדרדר' המצב לכלל

31. נאצר ראה בהסכם 'תשובה ערכית לכרית בגדר'. ראה: *BBC Survey of World Broadcasting* (SWB), 4, No. 617; א' פודה, החתירה להגמוניה בעולם הערבי: המאבק סביב ברית בגרד, תל-אביב 1996, פרק ז, ובמיוחד עמ' 135-141.
32. בר-און, שערי עזה, עמ' 68.
33. תחקיר 'עלי זית', עמ' 2.
34. ראה: ד' טל, תפיסת הביטחון השוטף של ישראל: 1949-1956, קריית שדה-בוקר 1998, פרק ז, עמ' 162-180.
35. על המבצע עצמו ראה: ב' מיכלסון, 'פעולת עזה - התכנון, הביצוע והלקחים', בתוך: מ' גולני (עורך), חץ שחור: פעולת עזה ומדיניות הגמול של ישראל בשנות ה-50, תל-אביב 1994, עמ' 17-22. על החרפת המתחיות בדרום בעקבות הפעולה ראה: מוריס, מלחמות הגבול של ישראל, פרק יא, עמ' 353-381.
36. על תכנוני המטה הכללי באותה עת ראה: מ' גולני, תהיה מלחמה בקיץ...: הדרך למלחמת סיני 1955-1956, תל-אביב 1998, פרק ד, עמ' 75-90.

מלחמה כוללת, שתאפשר לישראל לסלקם מרצועת עזה ומקרמת סיני ולהשתלט על מצרי אילת בלא שתואשם בתוקפנות ישירה.³⁷ ואולם, גמאל עבדול נאצר לא נגרר למלחמה. פעולות רחבות היקף בחאן-יונס, בכונתילה ובסבחה לא הביאו להסלמה המקווה.³⁸ דיין שב ודחק בכך-גוריון להחרף את צעדי ה'דרדור', אך הממשלה, בהשראתו של משה שרת ובהסכמתו של כן-גוריון, העדיפה בשלב זה למצות את סיכוייה של ישראל לרכוש נשק מארצות המערב - ובעיקר מארצות-הברית - במטרה להשיב לקדמותו את מאזן ההרתעה, שהופר משהחלה מצרים לקבל את משלוחי הנשק הגדולים מן הגוש הקומוניסטי. בסוף חודש נובמבר החליטה הממשלה החלטה עקרונית שלא להיגרר למלחמה לפי שעה. אמנם הצעתו של כן-גוריון להכין פעולה נרחבת לכיבוש מצרי אילת - פעולה שכונתה 'מבצע עומר' ושלביצועה אורגנה חטיבה מיוחדת בפיקודו של אל"ם חיים כרלב - הצעה זו טרם הורדה מעל הפרק רשמית, אך דיין הבין כי קלושים הסיכויים שמבצע זה יצא לפועל, ועד מהרה אף החליט לפרק את החטיבה המיוחדת.

בימים הראשונים של חודש דצמבר פעל שר החוץ משה שרת בארצות-הברית כמאמץ להניע את האמריקנים להעניק לישראל את הנשק המאזן. האמריקנים, שביקשו להרגיע את הישראלים ולמנוע מהם לעשות מעשים נמהרים, אותתו מאז חודש אוקטובר כי הם שוקלים בחיוב אספקת נשק לישראל. בראשית דצמבר, בעודו ממתין לתשובתו של ג'ון פוסטר דאלאס, מזכיר המדינה, בעניין רשימת נשק שהוגשה לו, ימים ספורים לפני ההתקפה בכינרת, הבריק משה שרת לכך-גוריון והפציר בו להימנע מכל פעולה העשויה לעכב את תשובת האמריקנים או לשבשה: 'כל מעשה רב חדש, עם הרבה קורבנות, מבלי שיקדם לו משהו רציני שיועזע את דעת הקהל, יציבנו כמתגרים, [...] ועלול להזיק למשא-ומתן על רכש בארצות-הברית שהחל בנסיכות לא מחוסרות תקווה'.³⁹

כן-גוריון אמנם לא היה לגמרי בטוח בקשר לסיכוייה של ישראל לקבל מן האמריקנים נשק מן הסוגים ובכמויות שיהיה בהם כדי לתקן את ההפרה במאזן החימוש בינה לבין מצרים, אך החליט להמתין ולברוק כיצר מתגלגלים הדברים. דיין, לעומת זאת, סבר כי אין כל סיכוי שישראל תקבל נשק מארצות-הברית, ושאסור לה לכוון את מדיניות הביטחון שלה על-פי סיכויים שכלל אינם קיימים. חוזה ההגנה שנחתם בין מצרים לסוריה זמן קצר לפני כן וכמוהו גם ההתקפה המצרית על המשמר הישראלי בכארותיים, שכאה בתגובה לחטיפת החיילים הסורים וכהפגנת נאמנות מצרית לחוזה ההגנה החדש - כל אלה הצביעו על האפשרות שדווקא התקפה ממשית על סוריה תוביל

37. על עסקת הנשק ותגובת ישראל ועל מדיניות ה'דרדור' ראה: כר-און, *שערי עזה*, פרק א, עמ' 13-27, ופרק ד, עמ' 54-75.

38. לתיאור הפעולות הללו ראה: מילשטיין, *ההיסטוריה של הצנחנים*, פרקים טו וטז, עמ' 326-359.

39. המברק מצוי בארכיון המדינה, תיקי משרד החוץ מס' 2446/11.

לתגובה מצרית נרחבת ותיתן כירי ישראל את ההזדמנות להגשים את יעריה האסטרטגיים בחזית המצרית.

כאן המקום להעיר שלתזה בדבר פרובוקציה נגד הסורים לצורך גירוי המצרים - תזה שאותה העליתי לראשונה לפני שנים אחדות - אין סימוכין חד-משמעיים.⁴⁰ אמנם, בישיבה השבועית של שר הביטחון עם הרמטכ"ל ב-8 בדצמבר, לאחר שכן-גוריון אישר את הפעולה בכינרת, העיר דיין באוזניו: 'לא אכפת לי לא לפתור את בעיית הדיג, המצרים חוששים שניכנס בסכסוך עם סוריה והם, בתוקף ההסכם, יצטרכו לעשות משהו. הם יצטרכו לעשות את הצעד הראשון של תוקפנות; וואלם, במהלך הדיון לא עלה עניין זה ביתר הרחבה; כלל הנימוקים והשיקולים שהועלו באותה ישיבה נסבו על היחסים עם הסורים ולא עם המצרים.⁴¹ ואף-על-פי-כן נראית לי סברה זו וראית למדי. כפי שנראה להלן, מכלל העדויות והתעודות המצויות מתקבל הרושם המובהק שכן-גוריון לא שקל את החלטתו לאשר את פעולת צה"ל בכינרת באופן זהיר ומעמיק, וייתכן שנטה לאשרה מתוך רצון שלא להשיב את פניו של דיין ריקם גם בעניין זה - שבו הפגיעה בזכות מובהקת של ישראל היתה כה בוטה - לאחר ששבועות מספר השיב את פניו ריקם בכל הנוגע ליתר רחיקותיו והמלצותיו. עם זאת, אין בלבי ספק שכן-גוריון הבין היטב את הערתו של דיין. דברי דיין עלו בקנה אחד עם אותה 'מגמת דרדר' שעליה נדברו ביניהם במהלך השבועות שקדמו לכך. וגם אם מלכתחילה לא תמך בן-גוריון ב'מדיניות הדרדר' בלב שלם, הרי הסכים בלא כל סייג עם גישתו של דיין כי יש לעמוד בתוקף על זכויותיה של ישראל בכל הנוגע ליחסיה עם מדינות ערב. המאבק על השליטה בכינרת היה מקרה מובהק שבו נאבקה ישראל על זכויותיה, ומרובר היה בהרבה יותר מזכויות של דיג. כאמור, על הפרק עמדה שליטתה של ישראל על מאגר המים העיקרי שלה. יש לזכור שהשיקול בעניין מצרים לא היה בא בחשבון אילולא היו בן-גוריון ודיין משוכנעים שהמאבק על הכינרת הוא מאבק חשוב בפני עצמו.⁴²

בישיבה השבועית ב-1 בדצמבר שב דיין והעלה את שאלת הדיג בכינרת, והמליץ להפגז מטרות אזרחיות כגמול על הפגיעה החוזרת ונשנית בדייגים הישראלים, זאת במגמה לאלץ את הכפריים הסורים לדחוק בצבא הסורי שיחרל מכך. בן-גוריון, שמאז פרשת קיביה חשש מפעולות שיובילו לפגיעות באזרחים רבים, פסל את האפשרות

40. לראשונה העליתי סברה זו בספרי אתגר ותגרה, שחוכר כמסמך סודי ביותר כשנת 1958 ועותקי נמסרו לבן-גוריון, למשה דיין, לשמעון פרס ולחיים לסקוב. איש מהם לא הכחיש את הנחתי. ראה: מ' בראון, אתגר ותגרה: הדרך למבצע קרש, קריית שדה-בוקר 1991, עמ' 57-59.

41. פרוטוקול הישיבה השבועית של שר הביטחון, הרמטכ"ל ומנכ"ל משרד הביטחון מיום 8.12.1955, א"צ, תיק פרוטוקולי הישיבות של שר הביטחון.

42. בחוברת שהוציא המטכ"ל יותר משנה לאחר האירוע נכתב שלא היו צפויות תגובות צבאיות של מדינות ערב אחרות למעט הפעלת פיראיון, אך נראה שהמחברים לא היו מודעים לשיקולי של דיין. ראה: הפעולות המבצעיות של צה"ל 56-1955, חוברת מס' 3, עמ' 15.

שהציע דיין והעדיף פעולה לילית לשם תקיפת יעדים צבאיים.⁴³ שבוע לאחר מכן אישר בן-גוריון את הצעת המטה הכללי לצאת לפשיטה לילית על חופי הכינרת.

'עלי זית' – אישור הפעולה וההכנות לביצועה

בתחילה תוכננה פעולה מצומצמת יותר, שבה אמורים היו הכוחות לתקוף רק את מוצבי הסורים בשפך הירדן שבצפון הגזרה ואת מוצבי כורסי שכגזרה הדרומית.⁴⁴ ואולם, במהלך התכנון הועלתה ההצעה להרחיב את היקף הפעולה ולתקוף בריזמנית את כל מוצבי האויב לאורך כל הגדה הצפון-מזרחית של הכינרת. התוכנית המורחבת זכתה לאישורם של הרמטכ"ל ושר הביטחון, ולכוחות ניתנה הוראה להתחיל בהכנות המעשיות.⁴⁵ כאן ראוי לציין כי לאחר שתמה הפעולה התפרסמו שמועות ולפיהן חרג כביכול דיין מן האישור שניתן לו.⁴⁶ יש להעיר כי את האישור להרחבת הפעולה קיבל משה דיין משר הביטחון במהלך שיחה טלפונית עם מזכירו הצבאי, אל"מ נחמיה ארגוב, ולכן אין כל עדות כתובה לאישור זה. ואולם, מדברים שנאמרו לאחר מעשה עולה בכירור כי אף שבן-גוריון הופתע מגודל ההצלחה, הוא לא התכחש לכך שהפעולה הורחבה בידיעתו ובאישורו. בישיבה שנערכה ימים מספר לאחר הפעולה שב דיין והזכיר לשר הביטחון: 'אמרתי: נטהר את כל החוף, מעין גב עד השפך', ובן-גוריון לא הכחיש זאת.⁴⁷

לשם ביצוע פעולה בהיקף כה נרחב הוחלט להקים צוות קרב במסגרת מעין-חטיבתית. לא היתה זאת הפעם הראשונה שבה פעלו הצנחנים במסגרת על-גדודית.⁴⁸ יתר-על-כן, במסופר לעיל, בחודשים שקדמו למבצע הוקמה חטיבה מיוחדת בפיקודו של אל"מ חיים ברלב, שנועדה לבצע את מבצע 'עומר' לכיבוש שארם א-שיח' ומצרי טיראן. לרשות חטיבה זו הועמד גרוד הצנחנים 890, וכמו כן הועמד לרשותה גרוד מילואים חדש שהורכב מוותיקי גרוד הצנחנים וכונה עתה 'גרוד 771',

43. פרוטוקול הישיבה השבועית מיום 1.12.1955, א"צ, תיק פרוטוקולי הישיבות של שר הביטחון. לעניין זה ראה גם: דיין, אבני דרך, עמ' 169-170.
44. בתחילה חשבו להפעיל רק את גרוד 890: פלוגה לכל מוצב, כמה יחידות קטנות לחסימות ועוד פלוגת עתודה על הננ"רים. ראה תחקיר 'עלי זית', עמ' 31.
45. השינוי בפקודה נמסר למטה ולכוחות במסגרת 'קבוצת פקודות פיקודית' שנמסרו במפקדת הפיקוד בצנרת בשבת, 10 בדצמבר, בבוקר. שם, שם.
46. השר מרדכי בנטוב אף שלח אצבע מאשימה ישירות לעבר צה"ל. ראה: מעריב, 18 בדצמבר 1955. עוד בעניין זה ראה להלן. בני מוריס ממחזר את הטענה הזאת בלא להוכיחה. ראה: מוריס, מלחמות הגבול של ישראל, עמ' 394.
47. פרוטוקול הישיבה השבועית מיום 15.12.1955, א"צ, תיק פרוטוקולי הישיבות של שר הביטחון. טענתו של מוריס - שהערותיו של בן-גוריון לאחר מעשה על כך שהפעולה היתה יותר מדי טובה' מוכיחות כי לא ירע על הרחבת הפעולה - טענה זו אינה ממין העניין, משום שבן-גוריון הופתע מהתוצאות ולא מכך שצה"ל חרג מהפעולה. ראה: מוריס, מלחמות הגבול של ישראל, הערה מס' 42 לפרק יב, עמ' 626.
48. כך היה במבצע 'הריגעש' נגד מוצבי המצרים באזור ניצנה.

ואף גרוד נח"ל שאומן במיוחד למשימות נחיתה. למעשה, לשעה קלה הרהר הרמטכ"ל באפשרות להטיל את המשימה בכינרת על אותה חטיבה בפיקודו של חיים ברלב. ואולם, נסיונו הרב של אריק שרון בפעולות התגמול הכריע את הכף, והפיקוד על המבצע נמסר לו. לרשותו עמדו עתה שני גדודי הצנחנים וכן פלוגת נח"ל ופלוגה מחטיבת גבעתי. המטרה בצירופה של פלוגה זו למבצע היתה להעביר בהדרגה את נסיון הלחימה ואת רוח הקרב שהתפתחו בקרב הצנחנים בשנים שקדמו לכך גם אל יחידות חיל הרגלים האחרות. נוסף על אלה הועמדו לרשות המפקד שתי סוללות תותחי שדה, סוללת מרגמות 120 מ"מ, מטוס דקוטה לקישור וארבע ננ"רים להובלת כוחות, לפינוי נפגעים ולשימושה של מפקדת הפעולה.⁴⁹

במטרה לשמור על גורם ההפתעה נמנעו הכוחות מלערוך סיורי שטח מפורטים המצריכים חדירה לעומק הגזרה, ובכך מנעו מעצמם ידיעות מעודכנות ומפורטות על הגידור ועל מערך העמדות בצד המזרחי של המוצבים הסוריים, על נוהלי איוש המוצבים בלילה ועל דרכי הגישה העדיפות. הוחלט גם שלא לסייר במעברות הירדן, אף שהגשמים העמידו בספק את מידת עבירותן - זאת משום שנוכחותם של בדווים ופליטים באזור עוררה חשש שסיור מוקדם יגלה את הכוונות לצלוח את הנחל. עריכת סיור מוקדם הותרה רק לסרן יצחק בן מנחם (הידוע בכינויו 'גוליבר'). פלוגתו של גוליבר עמדה להיות מונחתת מן הים במטרה לתקוף את המוצבים בכפר עקיב שבמרכז הגזרה, והסיור נועד לבחון את נקודות הנחיתה האפשריות וללמוד את תוואי השטח כדי להקל את הניווט בלילה. הסיור נערך על ננ"ר, מאחר שסיוריה של הספינה בקרבת המוצבים הסוריים היו רבר שבשגרה, ולא היתה סכנה שסיור כזה יעורר תשומת לב מיוחדת. לפי דרישתו של המ"פ התקרבה הננ"ר עד 40 מטר מהחוף. כצפוי נפתחה עליה אש, ואף נורו עליה כמה פצצות בזוקה. אלה חדרו את שריונה של הננ"ר אך לא גרמו אבדות. בעודה משיכה אש נסוגה הננ"ר וחזרה לכסיסה, אך התקרית אפשרה למ"פ ולשאר המפקדים שנלוו אליו לזהות היטב את מערך האש של הסורים. היא גם סיפקה כידי דובר צה"ל הזדמנות נוספת להכשיר את הקרקע ולהמחיש את הרקע לפעולה שעמדה להתבצע באותו לילה.

כאמור, פרט לסיור זה לא נערכו סיורים מוקדמים נוספים, ומפקדי גרוד 771 נאלצו להסתפק כתצפיות מעל תל אל-מוטילה ומעל מוצב הדמות (ליד כורזים של ימינו), שמהם ניתן היה לראות היטב את מעברות הירדן, את בקעת הבטיחה ואת דרכי הגישה אל היעדים. ואולם, למרות המגבלות שהוטלו כעניין הסיורים המוקדמים עמד לרשות המתכננים מידע רב ומפורט, משום שתיקי פיקוד הצפון ואגף המבצעים של המטה הכללי שהועמדו לרשותם היו מאורגנים היטב, וחומר רב נאגר בהם במהלך שנות המתיחות באזור.⁵⁰

49. לפני הפעולה היו בכינרת שתי ננ"רים בלבד. שתי ננ"רים נוספות הגיעו והושקו באותו ערב לאחר שהכוחות כבר יצאו לשטח, אך גם הם סייעו בפינוי היחידות לאחר הקרב.
50. לרשות הגרוד הועמדו גם צילומי אוויר מעודכנים ומפות ערכניות של השטח.

הגזרה נחלקה באופן בולט לשני אזורים טופוגרפיים שונים. מקו הגבול שמצפון לקיבוץ עין-גב ועד הכפר עקיב שמצפון לשפך נחל סמק, היורד מן הגולן אל הכינרת, דחוקה רצועת חוף צרה ביותר. באזור זה מגיעים שיפולי רמת הגולן עד סמוך מאוד לגדת הימה. ברוב המקומות מתרוממים היישר מרצועת החוף מצוקים תלולים וזרועי סלעי בזלת, שהכבידו ביותר על התנועה מדרום לצפון. אמנם היתה שם דרך עפר שנשללה במקביל לגדת המים, אך היא נחסמה בידי מוצב הגבול הסורי ליד הכפר נוקייב ובמכשולים שונים שהסורים ערמו עליה. לעומת זאת, בגזרה הצפונית, בין הכפר עקיב לשפך הירדן לכינרת, מתרחבת רצועת החוף במידה ניכרת. ההרים מתרחקים ונוצרת מעין שפלה רחבה, הנודעת בשם 'בקעת הכטיחה' (או 'בקעת בית ציידא', כשמה בימי קדם).⁵¹ הבקעה שוורה כיוכלים רבים, אשר בחורף מתמלאים במים. גם כיצות לא מעטות הכבידו על התנועה באזור זה. אך הקושי העיקרי היה כרוך במעבר הירדן, שזרימתו בעונה זו עזה ושוצפת.

גם המפקדה הסורית חילקה את האחריות על הגזרה בהתאם לפני הקרקע. הקטע הדרומי אייש בכוחות מגדוד שהשתרע מאל-חמה בדרום ועד הכפר עקיב, ומפקדתו ועתודותיו חנו בכפר פיק שבמרומי הרמה, מעל קיבוץ עין-גב (כיום מושב אפק); גזרת שפך הירדן היתה בתחומי גרוד שמפקדתו ועתודותיו חנו באזור בית המכס, מצפון לגשר בנות יעקב; ואילו על הגזרה הדרומית היתה מופקדת פלוגה שמפקדתה חנתה על הדרך היורדת לכינרת, כשלושה קילומטרים צפונית-מערבית לכפר סקופיה.

פקודת המבצע קבעה כי על הכוח לתקוף כר-זמנית את כל מוצבי הסורים שהיו פרושים מדרום לצפון, כדלקמן:

- מוצב הגבול שליד הכפר נוקייב, שעליו שמרו שתי כיתות (ועוד כעשרה אנשי המשמר הלאומי בכפר עצמו);
- מוצבי כורסי, שבהם חנתה מחלקה מוגברת ועוד שני צוותים של תותחי נ"ט וכיתת מקלעים בינוניים (יחד כ-60 חיילים), וכן כעשרה אנשי משמר בכפר כורסי עצמו;
- הכפר עקיב, שבו חנתה מחלקה קטנה (22 חיילים) ועוד כעשרה אנשי משמר;
- מוצב השפך, שבו חנו שתי כיתות ועוד צוות של תותחי נ"ט וכיתת מקלעים בינוניים.

(בית הבק, חווה חקלאית שבמרכז עמד בניין בעל שתי קומות אשר היה שייך לאחד מעשירי דמשק, ניצב בסמוך למוצב השפך וממזרח לו. הכניין שימש למגורי קצינים ובתי המשק שימשו אורוות לסוסים, אך המקום לא הוחזק כמוצב). נוסף על הכוחות הללו עמדו לרשות הסורים בגזרה גרוד העתודה החטיבתית וכן פלוגת סיור משורינת. אלה חנו ליד מפקדת הגזרה בכפר פיק.⁵²

51. לפרטים נוספים על הגאוגרפיה של השטח ראה: ח' מיכלסון, 'הגיאולוגיה של הרום רמת הגולן', בתוך: דגני וענבר, ארץ הגולן, עמ' 113-123.

52. לפני המבצע היתה ההערכה כנוגע לכוחות הסוריים שכמוצבים שנויה במידת מה, אך הדבר לא השפיע על מהלך הקרב. הנתונים המובאים כאן סוכמו לאחר הקרב על-סמך חקירת השבויים ומניין השבויים והנפגעים במוצבים השונים.

פני הקרקע וצירי הגישה והפינוי חייבו הפרדה בין הכוח שעמד לפעול בצפון לבין יתר הכוחות. הפעולה בצפון הוטלה אפוא על גרוד המילואים בפיקודו של אהרון דויד, ששמעו כמפקד העשוי ללא חת כבר הלך לפניו.⁵³ את הפיקוד על יתר הכוחות ואת התיאום ביניהם השאיר אריק שרון כידיו, וכך שימש ברוזמנית מפקד הגדוד שפעל בגזרה המרכזית והדרומית ומפקד הפעולה כולה. את מפקדתו קבע, כאמור, על אחת הנגזרים, שבעת הצורך יכולה היתה לשייט ולהתקרב אל הכוחות השונים ואף ניתן היה לדרת ממנה אל החוף אם הדבר יידרש. רק מעמדה זו, ובסיוע תחנת ממסר שמוקמה במטוס דקוטה, אשר חג באוויר כל זמן המבצע, ניתן היה לשלוט על הכוחות, שהיו פזורים על-פני שטח נרחב. הכוחות שעמדו לפעול בגזרה הדרומית היו מסוגלים - הגם שבמאמץ לא מבוטל - להגיע אל יעדיהם מן הקרקע כהליכה מאומצת מאזור עין-גב. הפלוגה שעמדה לתקוף את הכפר עקיב לא היתה מסוגלת להגיע ליעדיה בלא להתגלות ובלא לאחר כמידה רבה את שעת השין, בשל המרחק הרב שהיתה צריכה לעבור. לפיכך הוחלט להנחיתה מן הים היישר אל סביבת הכפר.

לפעולה הקצו במודע כוחות בעלי עדיפות ניכרת בהשוואה לכוחות הסוריים, בשל החשש שלמרות כל המאמצים לא ניתן יהיה לבצע את הפעולה בהפתעה מלאה.⁵⁴ עם זאת, חיוני היה לקבוע שעת שין אחידה לכל הכוחות כדי לשתק ככל האפשר את כושר תגובתם של הסורים ולהקשות על כוחות העתודה להגיע לשטח. מאותה סיבה החליטו המתכננים כי חיוני לבודד את שדה המערכה בחסימות יעילות ועמוקות של דרכי התגבורת הצפויים. משיקולים אלה גם הוחלט שלא להפעיל את הארטילריה מראש אלא להחזיקה כחיפוי נצור ולהפעילה רק בשעת הרחק.

בעיה מורכבת התעוררה בעת תכנון מועדי היציאה של הכוחות. היעדר סיורי הכנה ותנאי מזג האוויר הקשים לא אפשרו לאמוד במדויק את משך הזמן שיידרש למסע ההתקרבות. עם זאת, עדיף היה להימנע משהייה ארוכה מדי סמוך ליעדים. בהתחשב בכך שלסורים היתה תצפית טובה על כל בסיסי היציאה שממערב לכינרת ובכך שלא ניתן היה לקרב את הכוחות אל גקודות היציאה לפני רדת החשכה, שיחקה לידי התוקפים העוכרה שהלילה בעונה זו של השנה יורד מוקדם מאוד. אף-על-פי-כן השתדל המפקד לקבוע את שעת השין מוקדם ככל הניתן, כדי שלכוחות יהיה 'זמן חושך' רב ככל האפשר שבמהלכו יספיקו לבצע את משימותיהם, להתגבר על תקלות ולסגת לפני עלות השחר. תנאי 'זמן ומרחב' אלה חייבו מסע התקרבות מזורז ודממת אלוט מוחלטת עד לפתיחה באש. שעת השין נקבעה אפוא לשעה 22:00, ופקודת המבצע הגדירה את

53. לשרטוט רמותו של אהרון דויד ראה: מ' בר-זוהר, ספר הצנחנים, תל-אביב 1969, עמ' 117-119.
54. במסמך המהווה מעין סיכום של המבצע - מסמך שתאריך חיבורו אינו ידוע ושחוכר כנראה כידוי מישוהו מגדוד הצנחנים זמן מה לאחר המבצע - מעלה המתבר את הסכרה שהצורך בעדיפות כוחות נבע גם מן העוכרה ש'הצבא הסורי לא היה מוכר לצה"ל ולכן מירת התנגדותו היתה בלתי ידועה'. המסמך הועמד לרשותי באריכות טא"ל כהנר (קצ"ה) מעמותת הצנחנים, ואני מודה לו על עזרתו.

'הכוונה' כדלקמן: 'כיבוש והשמדת מוצבי השפך, בית הבק, קורסי, נוקייב, כפר עקיב ומוצב הגבול'.⁵⁵

הקרב בשפך הירדן

לרשותו של אהרון רוידי הועמדו שלוש פלוגות ותיקות ומאומנות.⁵⁶ על הפלוגה שתחת פיקודו של רפאל איתן (רפול)⁵⁷ הוטל לכבוש את המוצב הסורי העיקרי בשפך. פלוגה מוקטנת בפיקודו של אלישע שלם אמורה היתה לכבוש ולפוצץ את בית הבק ואת שאר מתקניו, מחלקה בפיקודו של מרסל טוביאס הופקדה על מעבר הירדן ועל אכטחתו, ושתי מחלקות נוספות בפיקודו של משה עפרון (מוסה)⁵⁸ היו אמורות להניח מארכי חסימה - האחת ליד ח'רבת דיקא, כפר קטן במדרון העולה מבקעת הבטיחה צפונה, והאחרת - עמוק יותר, בסמוך למוצבים הסוריים שחלשו על הדרך הפנימית העולה מהכפר מחג'ר אל אזור בית המכס, שלידו חנו מפקדת הגדוד הסורי ועתודותיו. דוידי עם מפקדתו ועם העתודה הגדודית נעו מצפון לכוחות המסתערים ולא הרחק מאחוריהם. הגדוד כונס במחנה פילון שליד ראש פינה כבר בלילה שקדם למכצע. ביום א', 10 בדצמבר, בשעה 16:00 הוסע הגדוד ברכב עד זנגריה שמצפון לתל אל-מוטילה, ליד תעלת ההטיה שחפירתה לא הושלמה, ובחסות החשכה החל לרדת לעבר נקודת המעבר בנהר. הירידה במורד התלול התארכה מעבר למשוער. המורד הבולתי היה זרוע אבנים מתדרדרות, וכלשון התחקיר - 'באבנים שחורות הנבלעות באפילה וההולך אינו מבחין בהן. הדרך היחידה לנוע במורד מבלי לסכן חיי אנשים היתה לצעוד עקב בצד אגודל'. ההליכה בקטע האחרון, קטע הירידה אל הנחל עצמו, היתה קשה במיוחד וגרמה רעש רב שעורר את תשומת לבם של המשמרות הסוריים. ירייה בודדת נורתה לעבר הכות, והמג"ד הורה למשוך צפונה יותר. אך בנקודה זו, כאשר ניסתה קבוצת החור לצלוח את הירדן, התכרר שהמים עמוקים והשטף עז מדי. הוחלט להצפין עוד כמאה וחמישים מטרים, ושם הוחל עד מהרה במתיחת חבל בין שתי הגדות ובניפוח סירות גומי. אולם העיסוק בסירות עורר רעש מחריש אוזניים, וכין כה וכה לא יכלו הצולחים להשתמש בסירות העגולות שכן אלה נשטפו במורד ולא ניתן היה להשתלט עליהן. הוחלט אפוא לעבור ברגל; לנמוכים שבחבורה הגיעו המים עד הצוואר. שני לוחמים נסחפו בזרם העז

55. ראה פקודת מבצע 'פך שמן', המופיעה כנספח 5 לתחקיר מבצע 'עלי זית' (שם הפקודה שונה מאוחר יותר. הפקודה נרשמה לאחר מעשה כאישור לפקודה בעל פה).

56. לגדודו של רוידי הוסיפו גם פלוגה אחת מגדוד האימון המתקדם של הנח"ל. גדוד זה, בפיקודו של מוטה גור, יהפוך במהרה לגדוד 88, הגדוד האורגני השלישי של חטיבת הצנחנים 202. הגדוד סומן כפקודות המבצע כ'כוח א'. ראה מרשם הפעולה הכללי כנספח ב.

57. בתחקיר המקורי לא צוינו שמות המפקדים. שמות המפקדים הנוכחים להלן מובאים בהסתמך על ספרו של מילשטיין ועל הדוח שהחבר לעיל בהערה 54.

58. מוטה עפרון נהרג כעבור כעשרה חודשים בפעולת התגמול נגד משטרת חוסאן.

ובקושי רב נמשו, הכול נרטבו עד לשר עצמותיהם, וגם החימוש, שנישא מעל הראשים, נרטב כחלקו.⁵⁹

כשרוב הלוחמים כבר היו בעברו המזרחי של הנהר נורה צרור ארוך ממקלע מכיוון דרום היישר לעבר נקודת המעבר. חייל אחד נהרג במקום ושניים נפצעו (אחד מהם מת מפצעיו לאחר שפונה). מאבטחי המעבר השיבו אש ושיתקו את המקלע, וזה לא הוסיף להפריע. ואולם, גורם ההפתעה אבר. השעה היתה כבר אחרי עשר, והקרב בגזרות האחרות זה עתה החל. במרחק כבר נשמעו הדי יריות שהגיעו מאזור הכפרים עקיב וכורסי. עתה לא נותר אלא לזרוז את הכוחות ולתקוף מהר ככל האפשר. כעת גם התברר שאין טעם לשלוח את שתי החסימות המתוכננות לעומק השטח - מהלך שהיה גוזל עוד כשעה ומביא את היחידות אל נקודות החסימה כשעה לאחר תחילת הקרב. ברור היה שתגבורות הסורים עלולות לעבור בנקודות החסימה עוד בטרם יגיעו אליהן החוסמים. כמו כן התברר שבעברו המזרחי של הנהר שוכן יישוב צפוף של ברויים ופליטים, העלולים להפריע למהלך הפעולה ולסכן את נקודת המעבר. המג"ד פקד אפוא על הכוחות שנועדו לכצע את החסימות להיערך במערך אבטחה סמוך יותר לנקודת המעבר - ממזרח ומצפון לה. עתה התפרשה הפלוגה כפיקודו של מוסה עפרון בקשת עגולה לצורך אבטחה צמודה יותר של הכוחות המסתערים ושל דרכי נסיגתם.

מאחר שגורם ההפתעה אבד ביקש רפול, מפקד הפלוגה המסתערת, להנחית על מוצב השפך אש תותחים. יותר משקיווה שאש זו תהיה יעילה כמוכך של פגיעות ישירות בעמדות האויב, האמין רפול שהרעש יסתיר את התקרבות הכוח שלו ואת נקודות החדירה אל המוצב.⁶⁰ אולם קצין התותחים הקדמי (הקת"ק) שנלווה אל הכוח התקשה לטווח את המטחים, משום שחלק מן הפגזים נפלו למים ולא יצרו רשף, ומשום שלא היה לו קשר אלחוטי ישיר עם עמדת התותחים והוראותיו הועברו דרך מפקד הסיוע שנמצא על הנג"ר ובאמצעות הממסר על הדקוטה. תהליך זה גזל זמן רב ורפול החליט לוותר, הפסיק את אש התותחים והורה להסתער.

הפלוגה נכנסה אל שתי תעלות מקבילות שחיברו בין המוצב לבית הבק, וחדרה דרכן אל תוכו ממזרח למערב. כמוצב היתה רשת צפופה של תעלות וארכעה בונקרים שהוקמו בעיקר כצדו המערבי, הפונה אל החזית. פרישה זו מסבירה מדוע למרות ההתרעה המוקדמת נתקל הכוח המסתער באש רק לאחר שחדר למוצב, וגם אז נורתה האש בעיקר מן הפרימטור והחוצה, והתוקפים עצמם נתקלו רק באש רלילה. מצב עניינים זה הקל על המחלקות, שהמשיכו להסתער לאורך התעלות כשהן מתגברות על העמדות והבונקרים שבהם נתקלו כדרכן בעזרת רימונים ופצצות רנ"ט (הבזוקה לא פעלה משום שפגזיה נרטבו במעבר הירדן). משהגיעו אל הגדר המערבית שליד גדת הנחל נשמע רשרוש מכיוון המים, ועד מהרה גם נראו צלליותיהם של חיילים סורים שניסו להימלט.

59. התיאורים והציטוטים מתוך תחקיר 'עלי זית', עמ' 34-37. ברוח הנזכר בהערה 54 נמסר שבשעת מעבר הירדן נגרפה אחת הבזוקות ואבדה. לא מצאתי סימוכין לכך בשום מקור אחר.

60. תיאור ההסתערות על מוצב השפך, תחקיר 'עלי זית', עמ' 38-41.

כינתיים התברר ששני מקלעים סוריים ממשיכים לירות מעמדה שטוחה שהוצבה מחוץ לרשת התעלות מצפון למוצב. רפול הסתער על העמדה עם קצין נוסף ועם עוד קומץ לוחמים; תוך כדי הסתערות נפצעו קשות הוא והקצין השני, אך יתר הלוחמים המשיכו במשימה והרגו את שני המקלענים הסורים האמיצים. סגנו של רפול, צורי שגיא, נטל את הפיקוד לידיו, אולם לא נותר לו אלא לדווח למפקד הגדוד: 'המוצב בידי!'; לאסוף את השלל, להכין את הבונקרים לפיצוץ ולהמתין לפקודת הנסיגה. רפול והקצין הנוסף פונו בסירה שנמצאה בירדן אל עבר נקודת האיסוף, שמיקומה היה בסמוך לכינרת, על הדרך העולה מהירדן לכפר-נחום. הפינוי בדרך היס גזל זמן רב, אך השיט השקט מנע מן הפצועים טלטול מיותר.⁶¹

משמאל לפלוגתו של רפול התקדם גם אלישע שלם במהירות לעבר בית הבק. התקדמותו היתה מואצת מאוד וכדרך נפתחו פערים בין ההולכים וחלק מן הפלוגה אבד לשעה קלה, אך אלישע העדיף להסתער מהר ככל האפשר, ולו גם עם כוח קטן יותר. כאשר הגיעו אל גדר החווה נורתה לעברם אש רובים מכיוון אוהלי הכדווים שבסביבה, וניתנה פקודת הסתערות תוך כדי ירי. דוח התחקיר מספר: 'נורתה כמות אש ענקית שנמשכה כל זמן ההסתערות ותוך כדי פריצת גדר הבקר הקלושה שהקיפה את החווה. רק בקושי, תוך צעקות ניחרות של "חדל!", הצליח המ"פ לעצור את האש כשהמסתערים הראשונים הגיעו אל בית הבק.⁶² עתה התברר שהחווה לא שימשה מוצב. במקום נמצאו רק כמה אזרחים, וגם תעלות הקשר היו מוזנחות. לעומת זאת ניכר היה מפריטי שלל שונים שהמקום אכן שימש למגורי קצינים.

מאחר שהחסימות העמוקות בצפון זירת הפעולה בוטלו, הוציא המ"פ מיד עם ההשתלטות על החווה כוח לאבטחת הפעולה לכיוון צומת הדרכים שמצפון-מזרח לבית הבק, והורה לפוצץ את הבית על שתי קומותיו. על-פי פקודתו של דויד הפנה עתה אלישע את אחת ממחלקותיו אל עבר נחל הזאכי, הנשפך אל הכינרת כמה מאות מטרים מזרחית לחווה. במקום זה נמצא המעגן העיקרי של הדייגים הסורים ובו עגנו כעשר סירות בגדלים שונים. המג"ד הורה להוציא את הסירות לאגם כדי לנצלן לפינוי השלל הרב שנצבר כינתיים, אך אז התברר שהמוצא חסום בשרטונות, וחרף כל מאמצי הצנחנים לא עלה בידם להוציא מן המעגן אף לא סירה אחת. כיוון שעתה היתה השעה קרובה לשלוש לפנות בוקר ומפקד המכצע החל מאיץ בכוחות להתפנות לא יאוחר משלוש ושלושים, הורה המג"ד לעזוב את הסירות ולפוצצן.⁶³

בעוד הכוחות המסתערים מסיימים את פעולתם הוכיחה עצמה החלטת המפקד לבטל את החסימות העמוקות ולהמירן בשרשרת אבטחה סמוכה יותר לנקודת המעבר בירדן. כוח של כשלושים לוחמים סורים החל להתארגן מצפון ולהתקרב אל שרשרת האבטחה. כאשר הגיעו לטווח של כ-60 מטרים מן המעבר פקד המ"פ לפתוח באש וקבוצת

61. למרשם הקרב על מוצב השפך ראה נספח ד.

62. תיאור הפעולה והציטוטים מתוך תחקיר 'עלי זית', עמ' 42-44.

63. למרשם הקרב על בית הבק ראה נספח ה.

הסורים התפזרה ונעלמה. מדי פעם שבו הסורים להטריד את המאבטחים באש, וחוליות בודדות אף ניסו להתקרב לירדן, אך אלה הוברחו. מאוחר יותר, סמוך לשעת הנסיגה, החלו הסורים לירות גם אש מרגמות לעבר אזור המעבר, אך בינתיים הקים הכוח שתחת פיקודו של מרסל טוביאס נקודת מעבר חדשה מול המוצב שנכבש, ממש ליד שפך הירדן לכינרת. מעברה זו הופעלה בעזרת חבלים, גלגילות וסירות, והיתה יעילה ונוחה יותר. דרכה פונו ההרוג והפצועים מההיתקלות הראשונה. בשעה שלוש ושלושים לפנות בוקר החלה נסיגת עיקר הכוח והעברת הציוד דרך אותו מקום מעבר. אחרוני הלוחמים עברו את הירדן מערכה בשעה חמש ורבע.

הקרב על מוצבי כורסי

כמטרה לשלוט באש על הגזרה המרכזית של מזרח הכינרת, מצפון לעין-גב, ולהגן על פתחו של ואדי סמק, שהיווה ציר גישה נוח יחסית אל מרומי הגולן, פרשו הסורים בסביבות הכפר כורסי, סמוך לחוף האגם, מקבץ של ארבעה מוצבים בגזרה שאורכה כשני קילומטרים. זה היה המערך החזק ביותר של הסורים על חופי הכינרת. כל המוצבים היו חפורים ומגודרים היטב ובמקצתם היו עמדות פילבוקס מוגבהות. המוצב המרכזי נבנה על חורבות הכפר כורסי הישן. הכפר עצמו נבנה מחדש כמה מאות מטרים מזרחה במעלה גבעה נמוכה.

משימת כיבושם והשמדתם של מוצבי כורסי הוטלה על פלוגת הסיירת של גדוד 890 בפיקודו של מאיר הר-ציון, שכבר אז היה מוכר כאחד מטובי הלוחמים והמפקדים בצה"ל.⁶⁴ פלוגה מאומנת זו נבחרה משום שהמשימה נראתה קשה ביותר, הן בגלל מהלך הגישה הארוך והמסובך והן בגלל המורכבות היחסית של היערכות הסורים במקום. בשל תנאים אלו היה צורך להפעיל כמה צוותי קרב במקביל, ולכטוח בכושרם של מפקדי הצוותים להשלים את משימותיהם בעזרת הכוח הקטן שעליו הופקדו. לרשותו של הר-ציון עמדו כשבעים לוחמים, ונראה היה שההפתעה במקרה זה חיונית במיוחד.⁶⁵

הר-ציון יצא עם הכוח מעין-גב שעה קלה לאחר רדת החשכה (בשעה 17:45), ופסע צפונה על מורדות הגולן במקביל לחוף, בעוקפו את הכפר נוקייב ואת מוצב הגבול. הוא שאף להגיע אל גדרות המוצבים לפני שעת השיץ, כדי שיוכל להיות הראשון להתחיל בפעולה. החיילים המאומנים פסעו במהירות רבה, וחרף קשיי השטח הגיעו אל קרבת המטרות כבר בשעה שמונה וחצי. על-פי תוכנית שנקבעה מראש התפצל הכוח לארבעה צוותי קרב, שאמורים היו לתקוף בז'וזמנית את כל המוצבים. לעת-עתה התקדמו הכול

64. בזכרונותיו כותב משה דיין: 'בעיני, הר-ציון הוא החייל הטוב ביותר שקם לצה"ל'. ראה: דיין, אבני דרך, עמ' 114. לימים פרסם מאיר הר-ציון יומן שכתב בנעוריו ובמשך שנות פעילותו הצבאית. היוםן משקף אישיות נדירה. ראה: מ' הר-ציון, פרקי יומן, תל-אביב (ללא תאריך).

65. יחידה זו סומנה בפקודת המבצע כ'כוח ב'. ראה מרשם-הפעולה הכללי בנספח ב.

לאטם והתקרבו אל הגדרות בזחילה ובזהירות מרבית. עשר דקות לאחר תשע בערב כבר נמצאה קבוצתו של הרציון - שנועדה לתקוף את המוצב המרכזי והגדול ביותר - במרחק של כ-250 מטרים מגדרותיו. עתה נאלצו הכוחות להמתין כשלושת רבעי שעה בשקט גמור, אך לא נתגלו. ממקום רכצם הבחינו בתנועה בתוך המוצבים, אך זו העידה על נוהל שגרה.

דקות מעטות לפני שעת השיון, תוך כדי זחילה לעבר הגדרות, נפלט כדור מרובהו של אחד החיילים בקבוצתו של המ"פ. למרבה המזל נראו החיילים הסורים נבוכים והחלו להאשים איש את רעהו. אנשי הרציון ניצלו את המבוכה הרגעית, חתכו את הגדר במחתכות ופרצו פנימה מכיוון צפון-מזרח. התקפה מכיוון זה היתה פחות צפויה ולכן נתקלו הפורצים כאש דלילה בלבד. הרציון עצמו, בלוויית קומץ לחמים, רץ לעבר בית המגורים בן שני החדרים שהיה במוצב והשליך לתוכו מטעני חבלה. כאחד החדרים היו שלושה קצינים עסוקים במשחק קלפים, ונראה שטרם הבחינו במתרחש. בנוסח מתלהם קמעא מסכם התחקיר: 'המטען שנפל על השולחן סיים את המשחק'. מהחדר השני יצאו עתה שישה חיילים סורים בידיים מורמות. ההשתלטות על המוצב ארכה פחות מחמש דקות; 'הסורים היו נדהמים לחלוטין'.⁶⁶

בהבעת תקף צוות קרב אחר את המוצב הצפוני, שבו הוצב תותח נ"ט, ומשסיים את כיבושו נפנה לסייע למ"פ, אך משהגיע אל המוצב המרכזי הסתיים שם הקרב זה כבר. צוות שלישי, בפיקודו של עובד לרזיונסקי, נתקל בקושי זמני בלחימתו מול הפילבוקס שהתנשא לפניו. התברר שפצצת הבזוקה שנורתה לעברו לא חדרה את הבטון העבה, והלוחמים נאלצו להסתער מול מקלע שפעל ללא הרף מתוך העמדה המבוצרת. כאשר חדר הכוח בעזרת רימונים ומטעני פריצה התברר כי לפילבוקס שתי קומות וכי חיילים סורים ממשיכים להילחם מלמעלה. רק לאחר שהמפקד עצמו עלה על הסולם הפנימי וזרק רימון דרך הפתח התחתי נכבשה העמדה סופית.⁶⁷

נוסף על תקיפת המוצבים שעל החוף הוטל על צוות מיוחד בפיקודו של מיכה קפוסטה להשתלט על מוצב סורי שנחפר כמעלה הגבעה, כקילומטר אחד מזרחה, על הדרך העולה מן הכפר 'כורסי החדשה' אל הגולן. בשעה שיתר הכוחות התקדמו לאטם לעבר יעדיהם נאלץ צוות זה להתקדם בזחילה ממש ליד פאתי הכפר. בתחקיר מסופר כי 'היה כאן צורך בככרת דרך של זחילה שקטה ממש מתחת לחלונות בתי הכפר. כלבים נבחו והתקרבו עד כדי ליקוק רגלים, אך הכפר נשאר שקט ושום תנועה חשודה לא נעורה'.⁶⁸ משהחל הקרב כמוצבים שליד החוף הסתער גם כוח זה, אך לא הצליח לפוצץ את הגדר. מפקד המחלקה זחל לברו אל מתחת לגדר בכוונה לחסל חוליית מקלע סורית, שהחלה יורה לעבר הכוח מתוך פילבוקס גדול שהתנוסס במקום. כשלב זה, כשהצוות

66. הציטוט מתוך תחקיר 'עלי זית', עמ' 50. תיאור הקרב בכורסי מובא שם, עמ' 49-54. ראה תיאור גם אצל הרציון, פרקי יומן, עמ' 203-209.

67. עובד לרזיונסקי, שזכה בעיטור הגבורה על פעולתו בכינרת, נהרג כעבור פחות משנה בקרב המיתלה.

68. תחקיר 'עלי זית', עמ' 52.

התוקף כבר היו בתוך המוצב, חדלו הסורים לירות, אך פחדו לצאת מן העמדה גם כשהושלכו לעברם מטעני נפץ. רק כשהעז אחד המ"כים לחדור בעצמו לתוך הפילבוקס יצאו מתוכו תשעה סורים בידיים מורמות. כמוצב זה נמצאו תותח נ"ט ומקלע כבד, שהיה מופנה לעבר הימה בכיוון קבוע. את כיוון המקלע ניתן היה לשנות רק באמצעות פירוקו.

כחצי שעה לאחר שהחל הקרב השתרר שקט בכל הגזרה והכוחות פתחו בהתארגנות לחסימות ולהגנה מפני תגבורות שלא הגיעו. כמו כן הוחל בריכוז השבויים המרוכזים והשלל הרב ובפיצוץ של העמדות, של המבנים הקשיחים שהוקמו כמוצבים השונים ושל מספר סירות דיג שנמצאו על החוף. הציוד והשבויים פונו לעבר עין-גב בידי כוח מיוחד שהוכן מבעוד מועד, ואילו עיקר הכוח פונה בשעה שתיים לאחר חצות דרך היס באמצעות שני הנג"רים הנוספים, שהושקו באותו ערב. בשטח הושארה רק מחלקה אחת, שאמורה היתה להמתין לשובה של החסימה העיקרית שהונחה בגזרה זו (ראה להלן). במהלך פעולתה של פלוגת הר-ציון נהרגו 25 חיילים סורים ו-27 נפלו בשבי. הפגיעות שספגה הפלוגה הסתכמו בפציעות קלות בלבד של שני חיילים.⁶⁹

נפילתו של 'גוליבר'

רב-סרן יצחק בן-מנחם היה איש גדול ורחב גרם וזכה בפי כול לכינוי 'גוליבר'. הוא היה לוחם ותיק, היחיד ששרד מכל כיתתו שהשתתפה בקרב על לטרון בסוף מאי 1948. הוא אף השתתף בקרבות גדוד הפשיטה 89 בנגב. ביחידת הצנחנים היה חדש. לפי בקשתו הועבר מתפקידו הקודם כמדריך בקורס מפקדי פלוגות וקיבל את הפיקוד על פלוגת צנחנים ותיקה ומנוסה. עד מהרה התגבר גוליבר על החשדנות האופיינית ליחסם של לוחמים ותיקים כלפי 'ירוקים', וכתוך שבועות ספורים כבש את לב חייליו במנהיגותו ובאומץ לבו.⁷⁰

על פלוגתו של גוליבר הוטלה המשימה לנחות מכיוון הימה ולתקוף את מוצבי הסורים בכפר עקיב, ששכן במרכז הגזרה, כארבעה קילומטרים מצפון למוצבי כורסי.⁷¹ עקיב היה כפר דייגים סורים שהפך לשטח מבוצר. המוצב הסורי עצמו שכן בצדו הדרומי של הכפר, בסמוך לגדת האגם, אך גם בכפר עצמו השתרגה רשת של תעלות קשר. כמה בתים במרכז הכפר שימשו מגורי חיילים ומקום משכנה של המפקדה. עם רדת החשכה עלתה פלוגתו של גוליבר על הנג"רים במעגן הספינות שליד קבוצת כינרת. הצפיפות על הנג"רים היתה רבה. הספינות שימשו, כזכור, גם בסיס למפקדת המבצע, ונוסף על כך נאלץ הכוח לקחת אתו סירות גומי שנופחו מבעוד מועד.

69. הנתון לקוח מספרו של הר-ציון, פרקי יומן, עמ' 208.

70. ראה ספר הויכוח אדם ולוחם: סיפור חייו של יצחק בן-מנחם (גוליבר) (הביא לדפוס מ' יעקובוביץ), תל-אביב (1958), עמ' 126-127.

71. הפלוגה טומנה כ"כוח ד". ראה מרשם-הפעולה הכללי כנספח ב.

כאמור, דלתות הנחיתה של הננ"רים רותכו על-פי דרישתו של מנגנון האו"ם, ולא ניתן היה להשתמש בהם לצורך נחיתה ישירה על החוף.⁷² השיט נמשך למעלה משעתיים, ומחמת הצורך לשמור על דממת אלחוט ולהימנע מאיתותי אורות מיותרים אבד לשעה הקשר בין שתי הננ"רים. מול נקודת הנחיתה, שאותה זיהה גוליבר הודות לסיוור שערך ביום הקודם, הורדו הסירות ומחצית הכוח ירד אל המים. השעה היתה מוקדמת ועדיין לא היה מקום לראגה, ואכן, כעבור כרבע שעה הורד למים גם יתר הכוח. אריק שרון ומפקדתו נותרו מאחור, על הספינה.

כחתירה שקטה גמאו הסירות את 1500 המטרים שנותרו עד לחוף, כשגוליבר מנחה את כוחותיו באמצעות פנס אדום. הלוחמים הונחתו כשלוש מאות מטרים מצפון לנקודת הנחיתה המתוכננת, ובכך קוצר המרחק אל היעד. השעה היתה תשע, והמ"פ שלח יחידה קטנה להשתלט על נקודת הנחיתה המקורית בתל אל-חאדר כדי להבטיח את דרך הנסיגה. מאחר שהיעד כבר היה קרוב למדי המתין הכוח עוד כרבע שעה לפני שעת השין, ואז התקדם לאטו בעקפו את המוצב ואת הכפר ממזרח. כאשר נפתחה האש במוצבי כורסי, דקות מספר לפני השעה עשר, כבר היה הכוח של גוליבר פרוש מול מרכז הכפר. בצד זה לא היו גדרות, והצוות הקדמי, בפיקודו של המ"פ, כבר היה קרוב מאוד אל בתי הכפר. עתה זיהה גוליבר את בית מגורי החיילים ופקד להסתער עליו. ואולם, רווקא כאן היתה גדר שהיה צורך לפרוץ. תוך כדי כך השליך אחד הלוחמים הסורים רימון רסק, שהתגלגל בין הלוחמים והתפוצץ ביו רגליו של גוליבר. המ"פ עוד הספיק לצעוק: 'טיבי, תפוס פיקוד!', ובתוך דקות מת מפצעיו.⁷³

הלוחמים לא התעכבו, והתגברו על מחסום הגדר כשהם משתטחים משני עבריה. בתוך כרבע שעה השתלטה הפלוגה בפיקודו של הסגן טיבי (טוביה שפירא) על המוצב ועל הכפר. רוב החיילים הסורים הצליחו לחמוק דרך הסמטאות, אך קצין וחייל נתפסו. עד מהרה הגיעה נג"ר הפיקוד לקרבת החוף, והמ"פ ההרוג ושני פצועים שנפגעו לידו פונו. מילשטיין מסיים את סיפור הקרב הזה בכמה מילים נרגשות, המשקפות יפה את רגשות הלוחמים: 'הצנחנים הצעירים שהכירוהו רק חודש ימים התאבלו עליו מרה והוותיקים יותר - לבם נצבט מעוצם האבידה'.⁷⁴ ליד הקבר הפתוח ספר לו הרמטכ"ל משה דיין, שכינה אותו 'חייל וגיבור', באמרו, בין השאר: 'יצחק בן-מנחם בחר בגבורה את דרך חייו להיות מסוכך בגופו על האחרים. [הוא] לחם בגבורה - ובגבורה נפל, כשהוא פרוץ בראש יחידתו. [...] הוא שמע את הקול, עזב את ספסל הלימודים והלך להיות לוחם לעמו. [...] הוא ינח כאן בכפרו ואת חרבו נישא אתנו'.⁷⁵

72. ראה לעיל, הערה 28.

73. הגוסס הזה מובא בתוך אדם ולוחם, עמ' 127. כללתי את הסיפור הזה משום שהוא נראה לי אמין.

74. שם, שם.

75. מצוטט בספר אדם ולוחם, עמ' 129. למרשם הקרב בעקיב ראה נספח 1.

גבעתי מצטרפת ללחימה

צירופה של פלוגה מחטיבת גבעתי למבצע ביטאה את רצונו של הרמטכ"ל להפיץ ביחידות צה"ל השונות את תורת הלחימה ואת רוח הלחימה שהתפתחה ביחידת הצנחנים במהלך השנתיים שקדמו לכך, מאז אוחדה עם יחידה 101 בסוף שנת 1953.⁷⁶ מלכתחילה חשש משה דיין שמא הקמתה של יחידה מיוחדת, שתתמחה בפעולות מעבר לגבול, תותיר את יתר יחידות צה"ל ברמה ירודה יותר. 'כעיני', טען דיין, 'היתה השאלה לא "מה עלינו לעשות כדי לפגוע בערביים?" אלא "איך להעלות את רמת לחימתו של צה"ל"'.⁷⁷ אולם הצורך להבטיח הצלחה מלאה בפעולות התגמול אילץ אותו פעם אחר פעם לשלוח את הצנחנים לכל המשימות הקשות. דיין ניחם את עצמו באמונה שרמת הלחימה שהפגינו אנשיו של אריק שרון תתפשט בקרב יתר היחידות כמופת. אולם בסתיו 1955, משנראתה באופק המלחמה הגדולה, ביקש דיין לאפשר גם ליחידות הסדירות האחרות להתנסות בקרב.

מוצב הגבול הסורי נבנה כקילומטר מצפון לכפר נוקייב, על שלוחה קטנה שהשתפלה מן הרמה לכיוון הימה, סמוך לכפר הקטן אל-חמה. במוצב נחפרו שתי תעלות קשר שירדו במקביל ממזרח למערב. כמו כן היו בו שלושה פילבוקסים, האחד בקצהו המזרחי ושניים בצדו המערבי, הפונה אל האגם - אחד בסופה של כל תעלה. כאמור לעיל, במוצב החזיקו שתי כיתות סוריות, שהסתייעו במקלעים ובמרגמות קלות. למשימה נבחרה פלוגה מגדוד גבעתי 51 בפיקודו של שמואל גולדברג.⁷⁸ המג"ד, נתן גרוסמן, החליט להתלוות אל מפקד הפלוגה. בשעה שבע בערב יצא הכוח מעין-גב בכיוון צפון, עקף את הכפר נוקייב והחל מטפס על מורדות הגולן בכוונה לתקוף את המוצב ממזרח - דהיינו מלמעלה למטה. דקות ספורות לפני שהגיע הכוח לקו ההתחלה, כשהמחלקה הפורצת כבר היתה במעלה השלוחה שעליה נמצא הפילבוקס הגבוה, פלט אחד החיילים כדור. השעה היתה שלוש דקות לפני עשר, ומכיוון כורסי החלו זה עתה להישמע קולות נפץ. קבוצת החור ניסתה להגיע אל נקודת ההסתערות המתוכננת שעל גב השלוחה, אך אש מקלע ורובים וכמה פגזי מרגמה קלה החלו ניתכים עליה. פגז מרגמה אחד נחת בסביבת קבוצת החור ואחד מחייליה נהרג. לאחר דקות מעטות של מבוכה החליט המ"פ לשנות את כיוון ההתקפה ולהסתער על המוצב מן המקום שבו נמצאו הוא וחבורתו, דהיינו במעלה השלוחה ובאלכסון, לכיוון צפון-מערב. תחת חיפוי כבר של הכוחות שנמצאו עדיין מחוץ למוצב השתלטו הפורצים על הפילבוקס העליון.

76. לפרטים על יחידה 101 ראה: ד' מרגלית, 'יחידת קומנדו 101' (חיבור בסגנון עיתונאי), תל-אביב 1970.

77. ראה: דיין, אבני דרך, עמ' 114.

78. זה היה גדוד בעל עבר מפואר, שבמלחמת העצמאות השתתף בקרבות רבים בחזית הדרום. עם פירוקה של החטיבה כאביב 1956 הועבר הגדוד לחטיבת 'גולני' והמשיך לרשום דפים רבים של גבורה גם בהמשך דרכו. היחידה סומנה בפקודות כ'כוח ג'. ראה מרשם-הפעולה הכללי בנספח ב.

במהלך הפריצה נהרג אחד החבלנים ונפצעו ארבעה לוחמים. נראה כי לאחר שראש המוצב נכבש בידי אנשי גבעתי והם החלו לרוץ כלפי מטה, החליטו החיילים הסורים לנטוש את המוצב, שכן המחלקות שירדו לאורך התעלות שוב לא נתקלו בהתנגדות של ממש. הקרב נמשך כעשרים דקות. במוצב נמצאו כמה חיילים סורים הרוגים ונתפסו כמה שבויים.

אף שבשלב זה כבר התברר שהכוחות שפעלו באזור כורסי יפוננו דרך הים, הורה אריק שרון למפקד הגדוד של גבעתי להישאר באזור המוצב שנכבש לצורך הבטחת ציר הנסיגה מכורסי דרומה, 'על כל צרה שלא תבוא'. רק בשעה ארבע לפנות בוקר, כשכל יתר הכוחות חזרו לגבול ישראל או שהו כבר על הספינות בלב האגם, נסוגה גם הפלוגה הזאת. הסורים ניסו לזנוב בכוח הנסוג והפעילו אש מרגמות, אך האש לא היתה יעילה. משחזרו לעין-גב יכלו חיילי גבעתי לומר לעצמם ולחבריהם שגם הם מסוגלים. חרפת כשלונם בקרב פלמה נמחתה.⁷⁹

החסימה של בירו

כאמור, העתודות הסוריות הזמינות חנו בגזרה שליד הכפר פיק שעל הרמה, כשישה קילומטרים מזרחית לעין-גב (בקו אווירי). אריק שרון סבר שחינוי לבורד את אזור הפעולה ולמנוע הגעת תגבורות או הפרעות כלשהן בשעת הפעולה. עם זאת היה ברור שהעתודות לא ימהרו אל מקום הפעולה עצמה אלא ינסו להגיע תחילה אל האחרונה בעמדותיהם שטרם הותקפה, ושאליה היו עשויות להגיע כביטחון יחסי בטרם יתפרשו ויגיעו אל אזור הקרבות עצמו. המסקנה מהנחה זו היתה שיש להציב את החסימות עמוק ככל האפשר בשטח האויב, כדי לעצור את הסורים בטרם יפרשו את כוחותיהם. כפי שצוין לעיל, נסיבות הקרב בשפך הירדן הביאו לביטול החסימות העמוקות מצפון לאזור הפעולה ולהמתן באבטחה קרובה יותר. החסימה בגזרה המרכזית, לעומת זאת, הצליחה מעל המשוער.

תפקיד חסימתו של כוח העתודה שבאזור פיק הוטל על אריה בירו, אחד המפקדים הוותיקים והמנוסים בגדוד הצנחנים. כדי למנוע סרבול מיותר נטל עמו בירו רק מחלקה אחת מפלוגתו. הוא יצא מעין-גב בשעה חמש כערב והחל לצעוד במעלה הגולן התלול.⁸⁰ משימתו היתה להציב חסימה על הנתיב היורד מכפר פיק דרך ואדי סמק אל אזור כורסי. הוחלט להציב את המארב ליד הכפר סקופיה, ששכן במחצית העלייה לרמה, במרחק של כארבעה קילומטרים ממפקדת הגזרה וממקומות ריכוז העתודה הגדודית של

79. היו אלה לוחמים מאותה חטיבה שכשלה פעמיים בפעולות התגמול נגד הכפר פלמה שבשרון בליל 25 וכליל 28 בפברואר 1953. הכישלון בפלמה סימל בעיני צה"ל את תחילת השפל שאליה הגיע כושר לחימתו לאחר מלחמת העצמאות, וזירז את הקמתה של יחידה 101. ראה: דייז, אבני דרך, עמ' 111-113.

80. היחידה של בירו סומנה כ'כוח ה'. ראה מרשם הפעולה הכללי, נספח ב.

הסורים. הטיפוס על הרמה היה קשה מן הצפוי והתנהל כקצב אטי, ובגלל ריבוי דרכי העפר באזור נוצרה גם אי-בהירות בקשר למיקום המארב. לבסוף החליט בירו להציב את חייליו על דרך עפר סלולה ('סולינג' בפי המדווחים), כמאתיים מטרים מצפון לכתים החיצוניים של הכפר סקופיה. בירו הניח שכפאתי הבתים עדיין יחשוו הסורים בטוחים וינהגו כפחות זהירות. ואכן, במהרה הוכחה הנחה זו כנכונה.

זמן קצר לאחר שהחלה הלחימה ליד הכינרת, הרחק במורד התלול שמתחתם, נראתה קבוצה של כ-15 חיילים סורים וכראשם קציץ עם פנס צועדת בסך על הדרך היוצאת מן הכפר. כשהגיעו הסורים למרחק של עשרה מטרים מן המארב נפתחה אש מכל הכלים ושכעה חיילים נהרגו במקום. יתר החיילים הסורים נפוצו ונעלמו בחשכה. לאחר הפעולה נמסר ברוח משקיפי האו"ם על עוד שישה חיילים סורים שנפצעו במארב הזה. הקציץ, שבתחילה רק נפצע, ידה מאקדחו לעבר צנחן שניסה לגשת אליו, פצע אותו ביד, ואז נורה שנית ונהרג. עתה היה צריך להחליף את מקום החסימה, ובירו הציב את חייליו במרחק של מאתיים מטרים מערכה, הלאה במורד. רוכב על סוס שניסה לעבור במעלה הדרך, אולי לשם הזעקת תגבורת, נורה. ניתן להניח שכעת כבר נודע לסורים מיקומו החדש של המארב, שכן האורבים החלו להרגיש סביבם תכונה מכיוונים שונים. באישורו של אריק שרון העתיק בירו את הכוח הלאה במורד הדרך, קרוב יותר לכורסי. בין כה וכה הוחלט בשלב זה שניתן יהיה לפנות את בירו ואת אנשיו דרך הים.

בשעה אחת ושלושים לאחר חצות החלו בירו ואנשיו נעים מערכה, אך בטרם יצאו מבין הגבעות אל שפלת החוף נפתחה עליהם אש משלושה מקלעים וממספר רובים מכיוון המצוק שהתנשא מעל לדרך. למולם הצליחו הצנחנים להיצמד אל שולי המצוק, ממש מתחת לסורים היורים, ורנ"ט שנשלח מן האגף פגע ביורים והשתקם. בשלב זה כבר נמצאו רוב הכוחות בתהליכי נסיגה, ובירו קיבל את רשותו של אריק שרון להמשיך בדרכו. בשעה שלוש ושלושים הגיעו אנשי החסימה לכורסי, ויחד עם המשמר העורפי של הר-ציון עלו על הננ"ר והוסעו אל בסיס היציאה בכינרת.

סיום הפעולה

במשך כל הלילה ניהל אריק שרון את הקרב מעל הננ"ר באמצעות מכשירי קשר. ואולם, בגלל הדממה האלחוטית שנשמרה עד לשעת השין לא היה בידו להשפיע על מסע ההתקרבות אל היעדים או לדעת מה עולה בגורל אנשיו. היו אלה שעות של מריטת עצבים. לבם של הנשארים מאחור על הננ"ר היה עם הלוחמים, שחתרו אי-שם באפלה המתגבהת ממול לעבר יעדיהם. משנפתחה האש בגזרות השונות נפתחו גם מכשירי הקשר, ועד מהרה החלו להגיע אל ננ"ר הפיקוד דיווחים על הצלחת הפעולה. כשהגיעה הידיעה על מותו של גוליבר הועבה שמחת ההצלחה, ושרון החליט לרדת אל החוף בעקיב כדי לפגוש את חייליו של המפקד האהוב. ואולם, עד מהרה חזר לעמדת

הפיקוד; לא היה זמן להרהורים אישיים. כל מהלך הכיבוש של המוצבים הסוריים אך פחות מעשרים וחמש דקות.⁸¹

עיקר פעילותה של המפקדה בשלב זה היה בתיאום הפינוי ובקביעת סדרי הנסיגה. מכשירי הקשר ששימשו את צה"ל באותם ימים היו בעלי טווחים מוגבלים, ושרון נאלץ להשיט את ספינת הפיקוד צפונה עד קרבת אזור השפך כדי לשפר את הקשר עם דויד. סמוך לחצות כבר יכול היה המפקד לקבוע את סדרי הפינוי והורה לכל הכוחות להשלים את איסוף השלל ואת פיצוץ המתקנים ולעזוב את השטח לא יאחר מהשעה שלוש ושלושים.

על-פי התכנון אמורה היתה יתרת פלוגתו של בירו, בפיקודו של יאיר תל-צור, סגן מפקד הפלוגה,⁸² לפרוץ את הדרך המובילה מעין-גב צפונה לאורך החוף, זאת במטרה להבטיח דרך נסיגה ולהשתתף בפינוי השבויים והשלל. בתחילת הדרך נתקל הכוח ביחידה קטנה של המשמר הלאומי ששמרה על הכפר נוקייב. דווקא כנקודה בלתי חשובה זו נהרג אחד מחיילי הפלוגה מאש מקלע שנפתחה סמוך לשעת השיף. ואולם, עד מהרה נכבש הכפר, ובדרכו הלאה צפונה לא נתקל עוד הכוח בהתנגדות עד הגיעו לכפר עקיב. שיירה שאורגנה מבעוד יום עברה בין כל היחידות ואספה פצועים, נשק, שלל ואף את מקצת השבויים, והחזירה את כל הכבודה לעין-גב. הקושי היחיד שעליו נאלצה להתגבר היו המהמורות, התעלות וצינורות ההשקיה שחצו את הדרך. כשעשתה השיירה את דרכה חזרה דרומה נורתה גם עליה אש בלתי יעילה ממורדות הגולן, ובהגיעה סמוך לעין-גב נפתחה עליה ועל משק עין-גב גם אש מרגמות 81 מ"מ, שנורתה מאזור ביר-שקום שמצפון לסוסיאת, אולם איש לא נפגע ממנה. בתגובה נורתה אש מרגמות 120 מ"מ נגד מקור האש הסורי; אש זו היתה יעילה, אך אחת הפצצות התפוצצה בקנה ואחד התותחנים נהרג.

בקרבות שהתנהלו כמהלך המבצע נפלו שישה חיילי צה"ל, ארבעה נפצעו קשה וכתשעה נוספים נפצעו קל. תוצאות הקרב בצד הסורי היו 54 הרוגים, 30 שבויים, ולפי דיווח האו"ם גם שני נעדרים ותשעה פצועים קשה. בין ההרוגים היו שישה אזרחים - שלושה גברים ושלוש נשים - שנהרגו מן הסתם באחד הכפרים שהותקפו. בידי צה"ל נפל שלל רב, שכלל שלושה תותחי נ"ט (שניים מהם פוצצו במקום משום שהיה קושי לפנותם בזמן), חמישה מקלעים בינוניים, 12 מקלעים קלים, שבע בזוקות, שישים רובים ועוד כמות של נשק קל ותחמושת. כמו כן נתפסה כמות גדולה של מסמכים ששימשו לצה"ל מקור מודיעיני חשוב. כל ביצורי הסורים לאורך הגדה פוצצו והושמדו.

81. בתחקיר נרשמו מועדי הדיווחים כדלקמן: '2210 - כורסי בידי'; '2215 - נוקייב בידי'; '2217 - מוצב הנבול בידי'; ומיד אחרי כן 'עקיב בידי'. תחקיר 'עלי זית', עמ' 64.

82. יאיר תל-צור, שלימים היה למפקד גדוד, נהרג כאשר רכבו עלה על מוקש ליד שארם א-שיח' בשלהי מלחמת ששת הימים. הכוח בפיקודו של תל-צור סומן במסמכים כ'כוח ו'. ראה מרשם-הפעולה הכללי, נספח ב.

פעולה טובה מדי

כבר למחרת הפעולה היה ברור לבן-גוריון ולמשה דיין שתכשילם הוקדח. בן-גוריון זימן אליו את אריק שרון כדי לשמוע מפיו על פרטי הקרב. בפתח הישיבה שאל דיין את בן-גוריון: 'אתה חושב שהפעולה היתה בקנה מידה גדול יותר משרצית?', ובן-גוריון השיב, כאמידה סתמית: 'אבל התוצאות הן טובות'.⁸³ כיומן לשכת הרמטכ"ל מאותו יום נרשם: 'בן-גוריון נראה לא כל כך שבע רצון. הפעולה טובה מדי'.⁸⁴

המשימה, כפי שהוגדרה לכוח התוקף, כוצעה בשלמותה, ובצה"ל נחשב הקרב הזה לאחת מהצלחותיו הגדולות ולדגם ראוי לחיקוי של ביצוע משימה מופתית.⁸⁵ ואולם, עד מהרה התברר שמה שהיה להצלחה טקטית גדולה הפך למכשלה קשה הן בתחום מדיניות החוץ והן במישור הפנימי, כפי שהעירו תגובותיו של הציבור הישראלי מביט. גם המטרות שלשמן הוחלט לכצע את הפעולה לא הושגו כלל. למחרת הפעולה נכתב בעיתון מעריב: 'בעלות השחר לא נותר שום חייל של האויב הסורי במוצבים אשר בחופה המזרחי של הכנרת. [...] לא נשאר סורי שיוכל עוד לירות יריה אחת על ספינות דיג ישראליות'.⁸⁶ ואולם, שעות ספורות לאחר פרסומם של דברים אלה כבר חזרו חיילים סורים אל העמדות המופצצות והחלו לשקמן. שיכתם של הסורים אל מוצביהם עם בוקר היתה צפויה, ועד מהרה גם חודשו ההפרעות לדיג בכינרת.⁸⁷ המכצע כשל מלהשפיע על תוצאות מאבקה של ישראל למען ריבונותה הבלעדית על הכינרת. תקוותם התמימה והשחצנית למדי של הצנחנים, שבדרך זו ניתן יהיה 'לחנך את הסורים', נגזזה אף היא, כפי שהוכיחה התנהגותם של הסורים כמשך תריסר השנים הכאות - שנים שבמהלכן המשיכו להילחם בעקשנות על האזורים המפורזים, על מעמדם בכינרת ועל זכותם על מי הירדן.⁸⁸

גם תקוותיו של דיין לעורר את המצרים לתגובה שתחולל מלחמה גדולה יותר עלו בתוהו. נאצר דיבר גבוהה-גבוהה ויזם תמרונים מדיניים שונים אך לא נקט כל פעולה של ממש. ברור היה שעדיין אין הוא מוכן להתמודדות כוללת נגד ישראל, וחרף התחייבויותיו החגיגיות לסוריה העדיף להבליג ולהמתין. את הסולידריות שלו עם סוריה,

83. פרוטוקול פגישה מיום 12 בדצמבר 1955, א"צ, תיק פרוטוקולי הישיבות של שר הביטחון, דצמבר 1955.

84. יומן לשכת הרמטכ"ל, 13 בדצמבר 1955. עד ראשית ינואר 1956 נוהל היומן בידי ראש הלשכה, סא"ל אלי זעירא.

85. ראה: ע' נרקיס, חייל של ירושלים, תל-אביב 1991, עמ' 166.

86. מעריב, 12 בדצמבר 1955.

87. בישיבה ב-1 בדצמבר, שהוזכרה לעיל, הסביר הרמטכ"ל לשר הביטחון, אשר העריך התקפת לילית על עמדות הצבא הסורי, כי הסורים ישובו לעמדותיהם ולסורם כבוקר שלמחרת הפעולה. ראה 'פרוטוקול הישיבה השבועית מיום 1 בדצמבר 1955', א"צ, תיק פרוטוקולי הישיבות של שר הביטחון, 1955.

88. הציטוט בדבר 'חינוך הסורים' לקוח מהדוח שהוזכר לעיל בהערה 54. שם נאמר: 'מכצע כנרת בא בעיקרו על מנת לחנך את הסורים'.

בעלת-כריתו, העדיף לכטא בדרך של מחוות דיפלומטיות. שלושה ימים לאחר הקרב שיגר נאצר למזכיר האו"ם מברק בהול ובו איים לאמור: 'כל תוקפנות ישראלית נוספת תיענה בהתנגדותם של כל הכוחות המזוינים של מצרים וסוריה. [...] גבולות מצרים וסוריה הם קו חזית אחד, וכל התקפה על קו זה תגרור תגובה מצרית לאורך כל החזית'.⁸⁹ את שיגור המברק ליווה נאצר באוסף של מחוות שנועדו להגביר את רושם הרברים. הוא מסר את תוכנו לשגרירי המעצמות הגדולות בקהיר, זימן מסיבת עיתונאים מיוחדת ופרסם בהכלטה את דבר פגישתו עם המרשל עמאר, מפקד הכוחות המזוינים המשותפים של מצרים, סוריה וסעודיה - פגישה שבה ציווה על המרשל לצאת מיד לסוריה כדי לעבד שם את פרטי התגובה המשותפת. 'המרשל עמאר' הצהיר נאצר, 'קיבל הוראה להטיל את מלוא כוחותיו למערכה אם תבצע ישראל עוד פעולה כלשהי בעתיד'. הוא גם שיגר איגרת מיוחדת לנשיא הסורי שוקרי אל-כוואתלי לאמור: 'מצרים תשמח להיפגש עם הצבא הסורי בישראל על חורכותיו של עם בוגדני זה'.⁹⁰ אולם בין הכרזה להכרזה לא ניכרה כל תזוזה במחנות הצבא המצרי.

סכין בגב

תגובה הרבה יותר נועזת והרת תוצאות הגיעה דווקא מבית. למחרת המבצע שיגר משה שרת, שבאותה עת שהה כאמור כווינגטון ועמד להיפגש בתוך ימים ספורים עם מזכיר המדינה ג'ון פוסטר ראלאס, מברק חריף ומריר לבן-גוריון, ובו שטח לפניו את כל הנזקים שלדעתו גרמה הפעולה: בקשותיו לחימוש מממשלת ארצות-הברית, שלדעתו עמדה להיענות לו בחיוב, נדחו; שוכשו מאמצי משרד החוץ לגייס תמיכה מקרב חברי הפרלמנט הבריטי לנוכח הצעותיו של אנתוני אידן, ראש ממשלת בריטניה, לקצץ בגבולותיה של ישראל; ונוסף על כך צפה שרת שדעת הקהל כמערכ בתקומם נגד הפעולה. את מברקו סיים במילים: 'לא יכול היה להיבחר מועד העומד בסתירה יותר מזועזעת למאמצים המדיניים והדיפלומטיים הנעשים בשליחות הממשלה ועל-פי הוראותיה'.⁹¹ כיומנו משתמש שרת בכיטיים בוטים עוד יותר: 'חשך עלי עולמי, עניין הנשק נרצח [...] התפלצות'.⁹²

התיעוד האמריקני הזמין וכן השתלשלות העניינים בחודשים שלאחר המבצע מעידים ששרת הפריז בהערכת הנזקים. אמנם ימים ספורים לפני הפעולה הודיע מזכיר המדינה למשה שרת, שעמו נפגש בווינגטון ב-6 בדצמבר, שבתוך ימים אחדים תינתן לישראל תשובה בעניין פנייתה הדחופה לארצות-הברית בבקשה לקבל חימוש. ואכן, נראה שווינגטון סברה כי יש לרצות את ישראל ולהרגיע את חרדותיה פן תגבר ידם

89. ראה: Security Council Official Record 1955, Supplement, Doc. S/3514, p. 23.

90. הציטוטים הם משידורי קול קהיר, שנרשמו ב-SWB, 4, No. 632 (23 December 1955).

91. מברק שרת לבן-גוריון מס' 281/325 מיום 13 בדצמבר 1955, אי"צ, חיק מברקי לשכת הרמטכ"ל.

92. שרת, יומן אישי, ה, עמ' 1307, תרשומת מיום 11 בדצמבר 1955.

של האקטיביסטים במדינה וצה"ל ינקוט יוזמות התקפיות מרחיקות לכת, ולפיכך גמרה אומר להיענות בחיוב למקצת בקשותיה.⁹³ שרת קיווה שהתשובה תינתן לו לפני עזבו את ארצות-הברית, שבוע ימים לאחר פגישתו עם מזכיר המדינה, והנחתו שהתשובה תתקבל לפני צאתו של דאלאס למושב מועצת נאט"ו בפריס באותם ימים עצמם היה לה על מה להסתמך.⁹⁴

שבועות אחרים קודם לכן פנתה ישראל לממשלת ארצות-הברית בבקשה רשמית שתתיר לה לרכוש נשק כדי לאזן את רכישות הנשק המצריות מן הגוש המזרחי. בקשה זו לוותה ברשימה לא קצרה של סוגי חימוש שונים בציון הכמויות המבוקשות. הפריטים העיקריים והקובעים שביקשה ישראל לרכוש בארצות-הברית היו כמה עשרות מטוסי קרב וטנקים חדישים.⁹⁵ כפגישה בין שר הביטחון לבין משה דיין ושמועזן פרס ב-1 בדצמבר דובר במפורש על הצורך לרכוש 50 מטוסי קרב השווים באיכותם למיג 15 - מטוס שקיבלו המצרים זה עתה - ו-60 טנקים מדגם 'פטון'.⁹⁶

ואולם, ראוי לזכור כי בבירת ארצות-הברית דיברו כבר חודשים על זכותה של ישראל לרכוש רק 'נשק הגנתי', ופקידים בכירים כווישינגטון אף פירטו את משמעות המונח: 'נשק נגד מטוסים, נשק נגד טנקים ונשק נגד תותחים'.⁹⁷ על העברת נשק כבד יותר לישראל לא חשבו אז האמריקנים ברצינות. את סירובם נימקו כמאמצייהם למנוע מירון חימוש באזור; הנשיא אייזנהואר כתב בזכרונותיו: 'לאחר שיקול דעת ניכר הגענו לכלל מסקנה שבנסיכות האלה משלוח נשק מארצות-הברית לישראל רק יאיץ את מירון החימוש במזרח התיכון ועל-כן החלטנו נגדו לפי שעה'.⁹⁸ גם כפגישתו עם דאלאס, שבה הסביר זה האחרון כי בקרוב יהיה צורך להשיב לישראלים על בקשותיהם, שב אייזנהואר והשתמש במילת הקוד 'נשק הגנתי': 'We could not very well refuse to let the Israelis buy some defensive weapons'.⁹⁹ את משמעות הדבר פירט דאלאס עצמו במזכר פנימי לאמור: 'הצעתי [...] שנחלק את הרשימה לשני חלקים. בחלק האחד פריטים זמינים שנוכל לספק מיד ובחלק השני פריטים שאינם זמינים ולא יסופקו

93. מעין איום כזה השמיע משה שרת במפורש כאחוני של השגריר האמריקני בתל-אביב ב-12 בנובמבר. ראה: *FRUS 1955-1957*, 14, Doc. 403, pp. 739-740. האמריקנים גם היו מודעים היטב לוויכוח שהתנהל באותם ימים בישראל כדבר הצורך במלחמת מנע. ראה למשל תזכיר של שגרירות ארצות-הברית בתל-אביב מיום 29 בנובמבר, *Ibid*, Doc. 431, pp. 811-812.

94. ראה תשובת מזכיר המדינה לשאלתו של שרת כפגישתם, *Ibid*, Doc. 734, p. 832. באותו יום נפגש דאלאס גם עם סר רוג'ד מיקינס, השגריר הבריטי, ואמר לו שיהיה צורך לתת לישראלים תשובה בעניין החימוש בשבוע הבא. ראה: *Ibid*, Doc. 438, p. 834.

95. העתק המסמך הרשמי בארכיון המדינה, תיק מס' 2456/3.

96. ראה פרוטוקול ישיבה מיום 1 בדצמבר 1955, א"צ, תיק פרוטוקולי הישיבות של שר הביטחון.

97. ראה, למשל, תזכירו של סגן מזכיר המדינה הרברט הובר מיום 5 בנובמבר 1955, *FRUS 1955-1957*, 14, Doc. 387, p. 714.

98. D. D. Eisenhower, *The White House Years: Waging Peace 1956-1961*, New York 1963, p. 25.

99. *FRUS 1955-1957*, Doc. 442, p. 837.

עכשיו. הסוג השני יכלול טנקים ומטוסים שיהיו מוכנים לאספקה בשנה הבאה בשלבים שונים, החל באביב. האספקה תימשך שנים אחדות.¹⁰⁰

זאת ועוד, בווינגטון של חורף 1955/6 היו ראשי המדינה עסוקים עדיין במאמצים לפייס את נאצר ולאחר את נזקי העסקה שלו עם הסובייטים. על הפרק עמדו ההתחייבות האנגלו-אמריקנית להקים עבורו את סכר אסואן¹⁰¹ והלחצים הגזעניים על ישראל להסכים להפגת המתחנות במזרח התיכון בדרך של ויתור על נתחים מן הנגב בהתאם לתוכנית 'אלפא'.¹⁰² בפתח עמרה גם שליחותו של רוברט אנדרסון, ידו האישית של הנשיא, שעמד לנסות את כוחו בתיווך בין ישראל למצרים, ואין להניח שדאלאס היה מוכן לשבש מראש את סיכויי השליחות הזו בהסכימו למתן נשק התקפי לישראל.¹⁰³ לא במקרה הוקדש עיקר השיחה שבה הוכטחה לשרת תשובה בעניין החימוש לבעיות שהיו קשורות בתוכנית 'אלפא', ואף ששם המכצע תוכנית אלפא טרם נודע בישראל לא חסך השר שרת מילים בניסיון להדוף את התקפת האמריקנים והבריטים. נושא הנשק, לעומת זאת, הועלה רק ברקות האחרונות של השיחה הארוכה.¹⁰⁴

ניתן להניח אפוא שהתשובה שהיו האמריקנים משיבים לשרת גם אלמלא פעולת צה"ל בחופי הכינרת היתה הסכמה בכל הנוגע לפריטי ציוד בעלי חשיבות משנית ורחיית מועד אספקתם של סוגי הנשק העיקריים. תשובה זו לא יכלה בשום אופן לספק את צורכי ישראל ולהרגיע את חרדותיה. אמנם אבא אבן טען לאחר מעשה שחשיבות אספקתו של נשק מארצות-הברית - ולו גם של פריטים בעלי חשיבות משנית - נעוצה באיתות החיובי שעשויה לאותת ההיענות האמריקנית לספקיות נשק אחרות במערב: 'אין לזלזל בערך המוסרי הרב של כל היענות לגבי המאמצים בכירות מערביות אחרות', כתב אבא אבן בכעס;¹⁰⁵ אך כפי שראינו, כמהלך השנה שלאחר הפעולה בכינרת התמידה ארצות-הברית בסירובה לספק נשק לישראל, זמן רב לאחר שפרשת קרב זה

100. Ibid. Doc. 449, p. 848.

101. כך התעוררות האמריקניות לאותה שנה מלא במאות מסמכים שעסקו בשאלת הסכר הגבוה באסואן. ראה רשימה ארוכה באינדקס של *FRUS* 1955-1957, עמ' 900. דיונים רבים בנושא התנהלו גם בסמוך לאירועים שבהם אנו עוסקים. ראה התייעצות שקיים הנשיא כמועצה לביטחון לאומי ב-1 בדצמבר 1955, והתייעצות במחלקת המדינה ב-12 בדצמבר 1955, Ibid, Doc. 432, pp. 812-817; Doc. 450, pp. 849-851.

102. על תוכנית 'אלפא' ראה: בראון, *שערי עזה*, פרק שביעי, עמ' 107-123; וראה גם: S. Shamir, 'The Collapse of Project Alpha', in: R. Louis & R. Owen (eds.), *Suez 1956: The Crisis and its Consequences*, Oxford 1989, pp. 73-102.

103. ראה למשל מברקו של דאלאס להרולד מק-מילן, שר החוץ הבריטי, מיום 5 בדצמבר 1955, *FRUS* 1955-1957, Doc. 434, pp. 820-821. הרעיון לשלוח את אנדרסון הועלה כבר בראשית נובמבר, אך הבשיל רק בראשית דצמבר. ראה רוח על פגישתו של הרברט הובר עם הנשיא בעניין זה בהערת העורך, שם, עמ' 725.

104. *FRUS* 1955-1957, Doc. 437, pp. 826-832.

105. מברק אבן לירושלים מס' 134/599 מיום 18 בפברואר 1956, א"מ 2455/4.

נשכחה זה כבר, ואילו צרפת החלה לספק נשק לישראל גם בלא האיתותים האמריקניים ואולי אף בניגוד להם.¹⁰⁶

ואף-על-פי-כן מצטיירת פעולת כינרת בעיני ההיסטוריון כטעות חמורה, גם מנקודת מבטו של בן-גוריון עצמו. מאז ראשית החודש חזר בן-גוריון והדגיש באוזני דיין ופרס שבשלב זה יש לרכז את כל המאמצים בניסיון לרכוש נשק מכל מקור אפשרי כמערכ, ובכלל זה גם מארצות-הברית. למרבית האירוניה, באותה ישיבה שבה אישר את מבצע 'עלי זית' הגיב בן-גוריון על דברי דיין, שהטיל ספק בסיכויי הרכש בארצות-הברית, כאמרו: '[...] יתנו לנו נשק או לא, אבל אינני מוכן להתייאש למפרע'.¹⁰⁷ והרי יכול היה לדעת שבעקבות מבצע בהיקף כה נרחב תהיה התגובה לכל בקשותיה של ישראל לפחות הקפאה ממושכת של אספקת הנשק. ואכן, מיד לאחר שהתפור עשן הקרב ותוצאותיו הדרמטיות נודעו, הזמין ראש אגף המזרח הקרוב במחלקת המדינה את השגריר אבא אבן והודיע לו כי 'מזכיר המדינה מצטער על שנבצר ממנו להגשים את התקווה שהביע בשבוע שחלף באוזני שר החוץ שרת בדבר מתן תשובה לבקשתה של ישראל לחימוש', וזאת בנימוק הברור מאליו - 'התקרית האחרונה בסוריה'.¹⁰⁸

מצבה של ישראל בעקבות המבצע היה כבי רע גם במרכזים דיפלומטיים אחרים. שרי החוץ של שלוש המעצמות שחתמו על הצהרת מאי 1950 שבו וקבעו בפגישתם בפריס כי יש להימנע לפי שעה מכל אספקת חימוש לישראל.¹⁰⁹ משרד החוץ הבריטי, כדרכו במקרים כאלה, גינה והוקיע את ישראל ככל יכולתו ואף הקפיא משלוח נשק לישראל שעליו כבר הוסכם.¹¹⁰ אפילו הקיי ד'אורסיי בפריס החרה-החזיק אחרי לונדון וושינגטון,¹¹¹ ובמרכז האו"ם נאלצו מעצמות המערב, ואפילו ברית-המועצות, לבלום הצעות מרחיקות לכת להטיל סנקציות על ישראל ואף לגרשה מן הארגון, אך הצטרפו למקהלה העולמית של הגינוי וההוקעה. הצעת ההחלטה הממותנת שהניחו מעצמות המערב על שולחן מועצת הביטחון כללה לא רק גינוי אלא גם איום מפורש, שבו נאמר כי מועצת הביטחון תיאלץ לשקול 'אמצעים נוספים' אם ישראל תחזור לסורה ותמשיך בפעולות מאותו סוג.¹¹²

106. את הסיפור הזה פירטתי בפרקים י ויא של ספרי *שערי עזה*, עמ' 168-211.

107. פרוטוקול פגישה מיום 10 בדצמבר 1955, א"צ, תיק פרוטוקולי הישיבות של שר הביטחון.

108. *FRUS 1955-1957*, Doc. 454, pp. 856-857.

109. מברק מנבן-דור בפריס למשרד החוץ בירושלים מיום 18 בדצמבר 1955, א"מ 2455/4.

110. ראה מברקו של השגריר ניקולס ל-Foreign Office מיום 13 בדצמבר 1955, PRO, FO 371/

PRO, CAB 128-30, 115916 VR 1092/450, והחלטת הקבינט מיום 3 בינואר 1956, PRO, CAB 128-30.

111. יעקב צור, שגריר ישראל בפריס, נקרא לקיי ד'אורסיי, שם הושמעה באוזניו 'דאגתה המוקה של

ממשלת צרפת'. ראה: 'צור, יומן פריס: המערכה הדיפלומטית בצרפת, תל-אביב 1968, עמ' 206.

112. ראה: 1955, Doc. S/3530. *SCOR Documents*. הדיונים באו"ם הסתיימו רק ב-19 בינואר 1956,

והחלטת גינוי חד-משמעית כרוח הצעות המערב נתקבלה פה אחר. ראה: *SCOR Documents*

1955, Doc. S/3538. סיכום קצר על השתלשלות העניינים באו"ם ככל הנוגע לפרשת הכינרת מצוי

ב-*FRUS 1955-1957*, 14, בהערת העורך בעמ' 854-856.

בן-גוריון לבש קדרות ועצב

הסערה הדיפלומטית הלכה ושככה, ולאחר שמועצת הביטחון אמרה את דברה, לקראת סוף חודש ינואר, חזרו גם רוב המגעים הדיפלומטיים למסלולם הרגיל. הדרמה העיקרית, שהשפעותיה ניכרו עוד זמן רב לאחר מכן, התחוללה בממשלה עצמה. בקרב השרים, בכנסת ובכלי התקשורת ניכר הזעם על הפעולה מיד למחרת המבצע. חוגי הפקידות הבכירה וחברי הממשלה הביעו כעס בעיקר על העובדה שבן-גוריון החליט על המבצע על דעת עצמו, בלא להיוועץ באיש, בהתעלמו בכיורור לא רק מהפצרותיו של שרת להימנע מכל זעזוע שעה שהוא ממתין לתשובת האמריקנים, אלא גם מרוח ההחלטות שהתקבלו בממשלה כשכועות שקדמו למבצע - לפסול מפורשות את הרעיונות בדבר מלחמת מנע ולהתרכז במאמצי הרכש.¹¹³

בן-גוריון עצמו נבוכ ממה שהתחולל. תגובותיו היו ברובן קלושות ובלתי-משכנעות, ואפילו מתנצלות. בתשובה למכתב ששלח לו בצעד חסר תקדים ולטר איתן, מנהל משרד החוץ, במחאה על שלא נועץ בו וכאנשי משרדו בהיעדרו של השר, התנצל בן-גוריון: 'הימים האחרונים היו ימים טרופים. [...] אני באמת מצטער שלא נדברתי ולא נועצתי אתך לפני המעשה'.¹¹⁴ כאשר דיווח בן-גוריון על הפעולה בישיבתה של ועדת החוץ והביטחון בכנסת הסתערו עליו חברי כנסת מימין ומשמאל. הכול תמחו על עיתוי הפעולה, על היקפה חסר הפרופורציה כיחס לפרובוקציה שעוררה אותה ועל הנזק שגרמה למאמצי הרכש. אפילו בדבריהם של חברי מפא"י שיצאו להגנת מנהיגם ניכרה מידה רבה של אי-נחת. חבר הכנסת יזהר הררי, איש ה'פרוגרסיביים', שחזר לא מכבר משליחות בעצרת האו"ם בניו-יורק, הוסיף מלח על פצעיו של בן-גוריון בתארו במילים חריפות את הזעזוע שפקר את הציבור האמריקני ובתוכו גם את יהודי ארצות-הברית.¹¹⁵ גם אבא אבן דיווח על הזעם שאחז בקהילה הביין-לאומית, וצירף את מחאתו במכתב נזעם לבן-גוריון, אף שבמועצת הביטחון עשה כמיטב יכולתו להגן על מעשיו של ראש הממשלה. בהומור מריר השיב לו בן-גוריון: 'מודה אני ומתוודה שגם אני התחלתי לפקפק בחכמה שכדבר. אך כשקראתי הנוסח המלא של הסניגוריה המזהירה שלך על פעולתנו במועצת הביטחון הופגנו כל ספקותי. שכנעת אותי שאחרי הכל היה הדין עמנו'. ואבן הוסיף את פירושו: 'נראה היה לי כי בתשובה הזאת, השוככה קימעה, התקרב בן-גוריון לחרטה ככל שצפוי הייתי לזכות בה מצדו'.¹¹⁶

ואולם, עד מהרה התעשת בן-גוריון והחל משיב מלחמה שעררה. לנוכח האשמותיו

113. ההחלטה הסופית שסתמה את הגולל על מבצע 'עומר' התקבלה רק בראשית ינואר, אך בן-גוריון חייב היה להיות מודע לעובדה שהלך הרוח שרווח בממשלה שלל כל הסלמה שהיתה עלולה לחולל מלחמה בהיקף מלא. ראה גולני, תהיה מלחמה בקיץ... פרק ה, עמ' 93-110.

114. א"מ 1208/22.

115. פרוטוקול מס' 14/א של ישיבת ועדת החוץ והביטחון של הכנסת מיום 27 בדצמבר 1955, א"צ, תיק פרוטוקולי הישיבות של שר הביטחון.

116. אבן, פרקי חיים, א, עמ' 187.

של מרדכי בנטוב, חבר הממשלה מטעם מפ"ם, שהתמרמר על ש'לא תמיד יודעים החיילים והקצינים לשמור על פרופורציה של תגובה',¹¹⁷ יצא בן-גוריון בלהט להגנת צה"ל והרמטכ"ל, בהכרזו ככנסת: 'איני יודע צבא בעולם יותר נאמן לסמכות העליונה של המדינה ולנבחריה הדמוקראטיים מצבא-הגנה לישראל'.¹¹⁸ על טענותיו הקשות של אבא אבן ועל תאניותיו כעניין ההשפעה השליטית שהיתה למבצע על דעת הקהל בארצות-הברית השיב בן-גוריון: 'אם נירתע מקושי זה - מסופקני אם נוכל לקיים המדינה, ליישב הדרום, ולשמור על הגבולות ולהבטיח חיי אזרחינו'.¹¹⁹ בהרצאה שנשא לפני הסגל הבכיר של צה"ל כעבור ימים מספר כבר הסביר בן-גוריון שהפעולה לא פגעה בסיכויי הרכש אלא רק נתנה 'אמתלה לאלה אשר בין כה וכה לא רוצים לתת לנו את הנשק - לא לתת לנו'.¹²⁰ הוא גם לא נשאר חייב לעורכי הארץ, שעמדו בראש מתקיפיו בעיתונות, ובנאום בכנסת אמר בסרקזם חד: 'אני יודע שיש הבדל בין בעלי עתון חשוב וסופריו - ובין דייגים בכנרת [...] אבל ממשלת ישראל חייבת להגן גם על חיי דייג פשוט'.¹²¹

ואף-על-פי-כן, ניכר היה בכל תגובותיו של בן-גוריון כי גם הוא הבין היטב שנוצר פער בין כוונותיו המקוריות ובין התוצאות שהושגו בדיעבד, וכי לא נהג בתבונה מבחינה מדינית וציבורית. ניתן להניח שלא האשים איש זולת עצמו. פנחס ספיר מתאר את האווירה הקשה ששררה בישיבת הממשלה וציין כי 'גם פני בן-גוריון לכשו קדרות, עצבות וצער. כל אבן מהקירות זעקה נגד המעשה'.¹²² לכן גם הקדים בן-גוריון רפואה למכה ויזם בעצמו הצעת החלטה בממשלה שתחייב אותו מכאן והלאה להביא פעולות כהיקף גדול לאישור הממשלה.¹²³

התוצאה החשובה ביותר שנודעה למבצע בטווח המידי היתה העובדה שלפי שעה הושם קץ לכוונות ההתקפיות שרווחו בציבור ובקרב מפקדי צה"ל מאז פרסומה של עסקת הנשק הצ'כית-מצרית. הממשלה אמנם שללה עוד קודם לכן את הרעיון בדבר מלחמת מנע, אך עד כה לא פסלה במפורש פעולות תגמול הקשורות בכעיות הביטחון השוטף. דרך הסדק הזה ניסה משה דיין לעייל את הפרובוקציה האחרונה כחלק ממדיניות הרדרור שבה החל מאז סוף חודש אוקטובר באישורו של בן-גוריון. עתה היה

117. מעריב, 13 בדצמבר 1955. הרמטכ"ל שלח לשר הביטחון מכתב מחאה על דברים אלה. דאה יומן לשכת הרמטכ"ל, 26.12.55.
118. דברי הכנסת, 19, מושב ראשון של הכנסת השלישית, ישיבה נ', 2 בינואר 1956, עמ' 674.
119. א"צ, תיק מברקי לשכת הרמטכ"ל.
120. הרצאה לפני סגל הפיקוד הבכיר ביום 16.12.1955, ד' בן-גוריון, יחוד ויעוד: דברים על בטחון ישראל, חל-אביב 1971, עמ' 218-225.
121. הדברים נאמרו ב-2 בינואר 1956. ראה דברי הכנסת, 19, עמ' 675.
122. הציטוט הוא מתוך פתק שנמצא ביומנו של משה שרת וזוהה ככתוב בכתב ידו של פנחס ספיר. ראה: שרת, יומן אישי, ה, עמ' 1314, מיום 25 בדצמבר 1955.
123. בן-גוריון דיווח על החלטה זו לדיין ולפרס בישיבה השבועית ביום 15.12.1955. הפרוטוקול מצוי בא"צ, תיק פרוטוקולי הישיבות של שר הביטחון. בן-גוריון מסר את דבר החלטה גם בישיבת הוועדה המדינית של מפא"י ביום 28 בדצמבר 1955. ראה אמ"ע 55/26.

ברור לצמרת צה"ל כי על צה"ל להיערך להגנה, זאת לנוכח האפשרות שהמצרים הם שייזמו מתקפה ברגע שהנשק הסובייטי ייקלט בשורות צבאם וכאשר הנסיבות הבין-לאומיות יאפשרו להם זאת. כעת היה ברור גם למשה דיין שנאצר אינו נלכד בפתינות שישראל מנסה לטמון לו, וכי ממשלת ישראל עצמה שוב אינה מוכנה ליוזמות מעין אלה.

הניצחון הטקטי המבריק ביותר שידע צה"ל עד אז הפך לכשל מדיני וציבורי והטיל על צה"ל עצמו מגבלות שלא ידע כמותן ושלא רצה בהן. במקום להיערך היערכות אופנסיבית נאלץ הצבא, בניגוד לרוקטרינות שפותחו בו זה למעלה משנה, להיערך היערכות דפנסיבית.¹²⁴ בישיבה השבועית שהתקיימה ימים מספר לאחר המבצע השיב בן-גוריון לשאלתו של דיין, 'מה יעשה הצבא מעכשיו?', תשובה ברורה: 'הצבא מעכשיו צריך להיות מוכן להתקפה מצרית. הצבא צריך לתכנן איך יעמוד בפני התקפה מצרית אשר יכולה לבוא בחודשים הקרובים, באביב או בקיץ ואולי מוקדם יותר'.¹²⁵ בשיחה עם מפקדי צה"ל הצדיק בן-גוריון את הדין: 'לפי הכרתי, זו עמדה נכונה שנקטה הממשלה, שלא תהיה מלחמה יזומה על ידינו'.¹²⁶

* * *

באשר לטווח הארוך יותר, ניתן להעריך כי למבצע היו שלוש תוצאות חיוביות מבחינת האינטרס הבטחוני של ישראל. מבצע 'עלי זית' העלה את צה"ל מדרגה נוספת מבחינת יעילותו, תעוזתו ובטחונו העצמי. זה היה מעין מבצע חניכה שהפך את הצנחנים סופית מגרוד לחטיבה, ובמהלכו הוכח שגם יחידות רגלים אחרות מסוגלות להשיג הישגים מרשימים. לראשונה הצליח צה"ל במבצע מורכב שכלל כוחות רגלים, ים, אוויר ותותחנים ודרש מיומנות פיקודית גבוהה. אין ספק שמשה דיין יכול היה לרוות נחת מפרי עמלו, לאחר שנתיים שבהן פעל להוצאת צה"ל מן המרמנה שבה היה שרוי לאחר מלחמת תש"ח.

גם הצבא הסורי בוודאי רשם לפניו את הצלחתו של צה"ל ואת ריקנות מחויבותה של מצרים לסוריה מתוקף ברית ההגנה ההדדית בין שתי המדינות. ניתן לכל הפחות לשער שהימנעותו הקפדנית של הצבא הסורי מכל התערבות פעילה במערכת סיני, שהחלה כעבור עשרה חודשים, הושפעה הן מכוח ההרתעה המוגבר שהנחיל מבצע כינרת לצה"ל והן מערעור אמינותה של הברית עם מצרים בעקבותיו.

ייתכן מאוד שהמבצע גם חיזק את נטייתן של מערכות הביטחון בצרפת לראות בצה"ל שותף יעיל למלחמתה של צרפת במעורבות המצרית במרד האלג'ירי. המבצע התחולל בעיצומה של מערכת בחירות נוספת בצרפת. בחירות אלו העלו לשלטון

124. עוד כעניין זה ראה: בר-און, 'שערי עזה', פרק ו, עמ' 90-106.

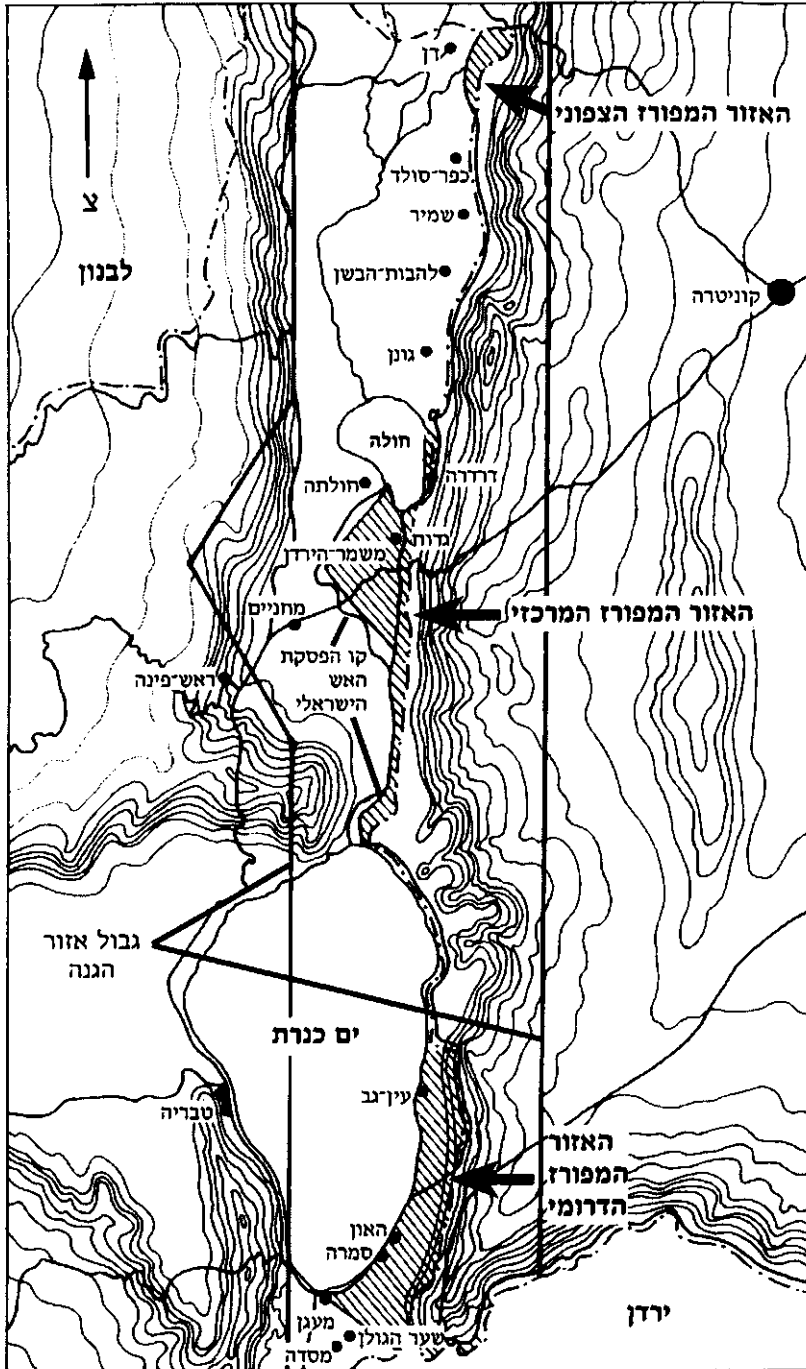
125. א"צ, תיק פרוטוקולי הישיבות של שר הביטחון.

126. ראה לעיל, הערה 120.

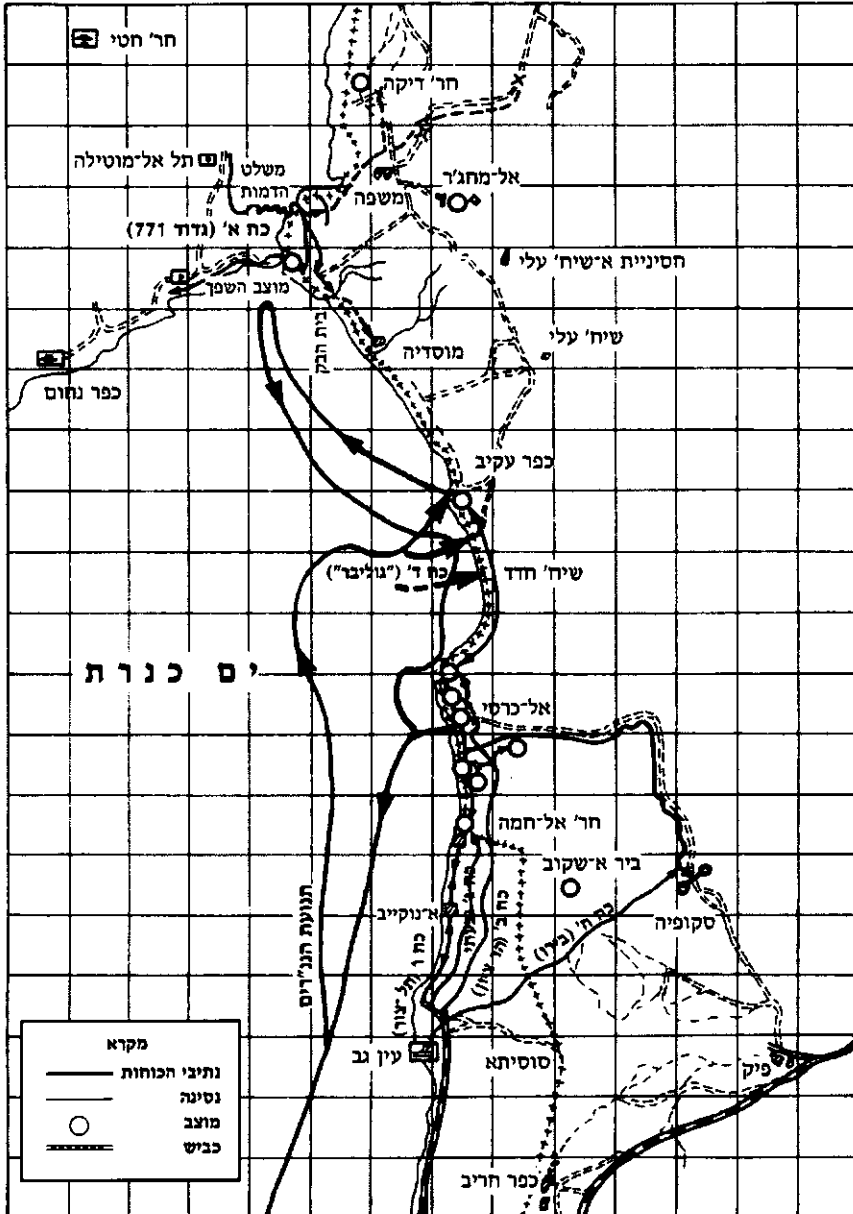
כצרפת קואליציית שמאל-מרכז, שעד מהרה התמסרה למדיניות פעילה ותוקפנית של חיסול המרד בצפון אפריקה. באביב 1956 הכיאה פעילות זו להתקרבות שלא היתה כמותה בין ישראל לצרפת, ונשאה בכנפיה גם עסקאות גדולות של אספקת נשק לישראל. ספק אם יש קשר ישיר בין מבצע כינרת לבין ההתפתחות הזאת, אולם ברור שתנאי מוקדם לגיבושה של אותה ברית היה האמון שצמח בהדרגה בקרב הממסד הבטחוני של צרפת - אמון ביכולתו של צה"ל להשתמש היטב בנשק שיסופק לו. בניגוד למחאה שהביעו פקידי הקיי ד'אורסיי - שלא כלב שלם - באוזני השגריר צור בעקבות המבצע, הרי שמעון פרס, ששהה באותם ימים עצמם בפריס, שמע מנגינות אחרות. שלושה ימים לאחר המבצע הכריז אדגר פור, ראש הממשלה היוצא, באוזני השגריר הישראלי כי יתמוך בכל בקשותיה של ישראל לנשק,¹²⁷ ואנשי משרד ההגנה לא הסתירו את התפעלותם מיעילותו של צה"ל.¹²⁸

127. מברק השגריר צור לירושלים מס' 89/0. העתק מצוי בא"צ, חיק מברקי לשכת הרמטכ"ל.
 128. מברק הנספח הצבאי אל"מ נישרי לרמטכ"ל וראש אמ"ן מיום 20.12.55, מס' ענ/499, שהעתקו מצוי שם.

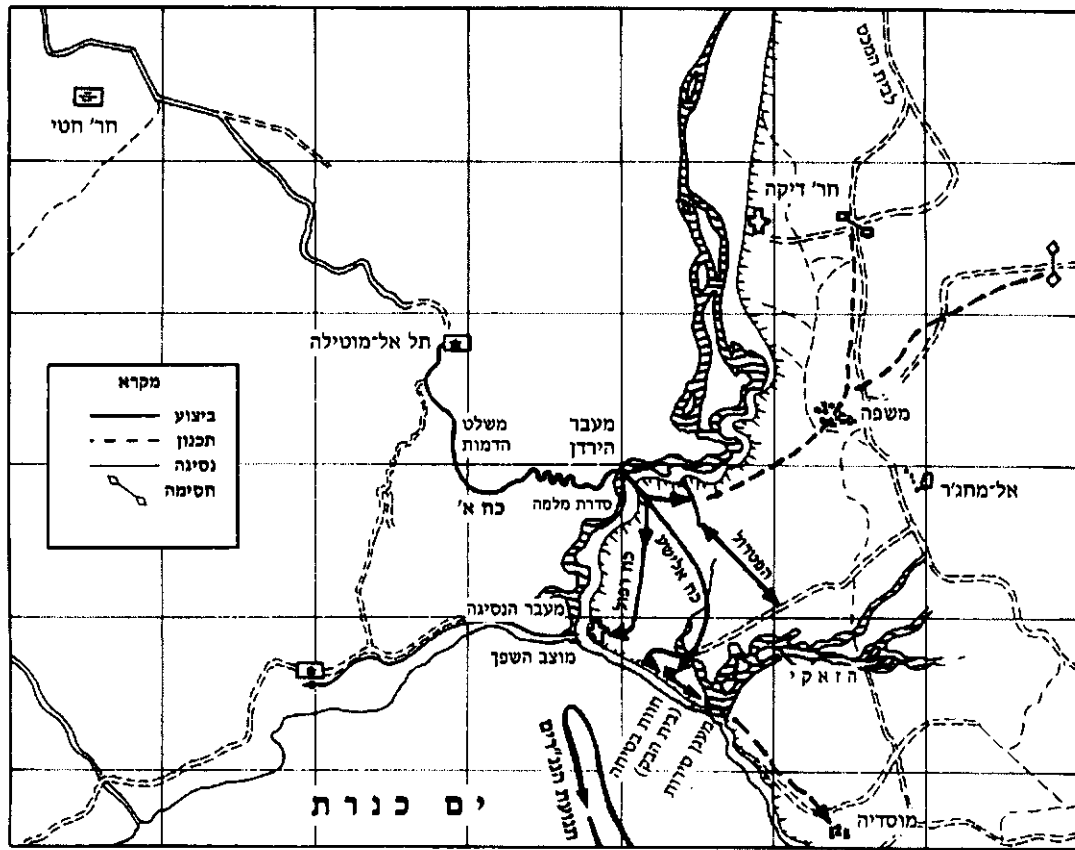
נספח א' - האזורים המפורזים בגבול ישראל-סוריה

נספח ב' - מרשם הפעולה (כללי)

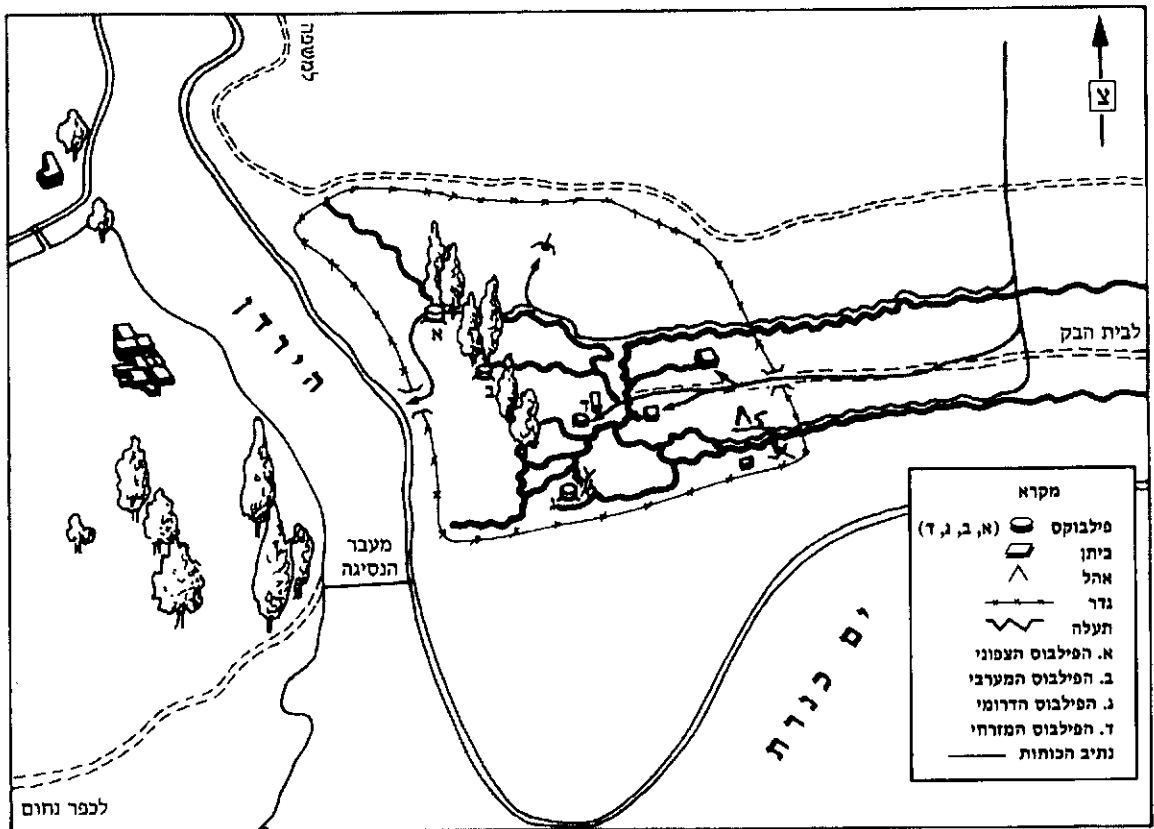

נספח ג' - גזרת הפעולה הצפונית

עלי זית: הפשיטה בחופי הכינרת בליל 12 בדצמבר 1955

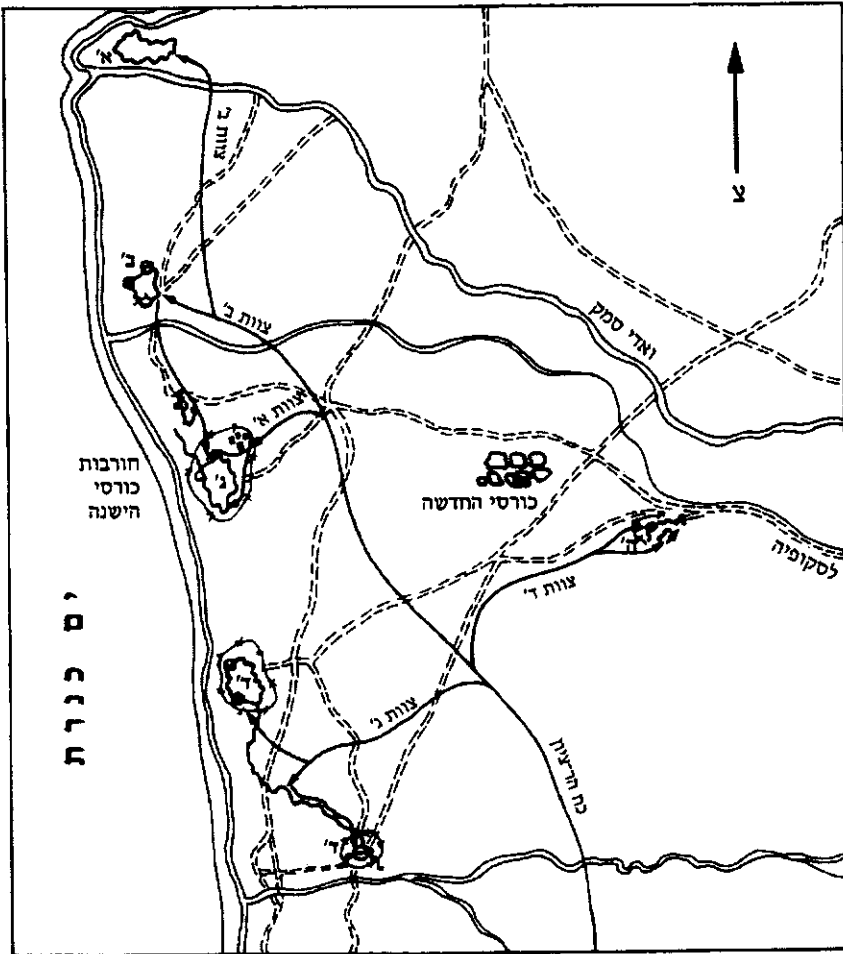
נספח ד' - מוצב השפך

מדרכי בראון

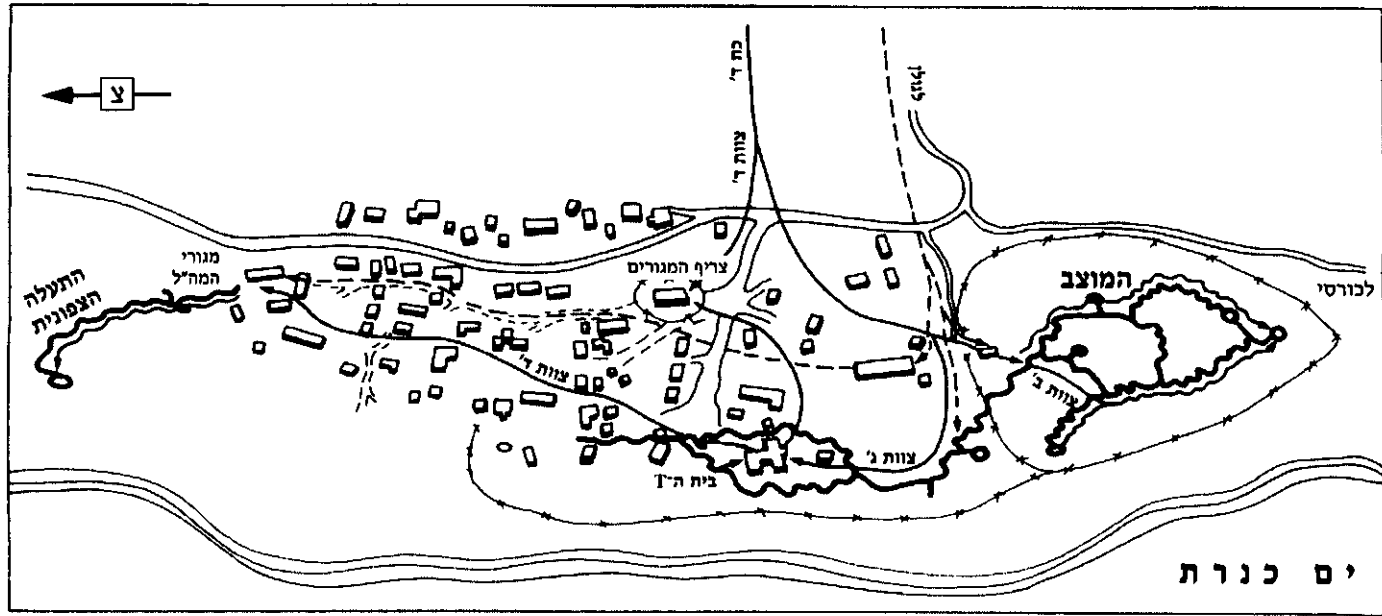

נספח ו' - מתחם מוצבי כורסי

נספח ז' - המוצב בכפר עקיב

עלי זית: המשיטה בחופי הכנרת בליל 12 בדצמבר 1955